
Pesten i Helsingør og Kiøbenhavn 1710 og 1711.

En historisk Beretning

af

Dr. F. B. Mansa.

Forste Afdeling.

Vare nogenstinde i Europa Anledningerne til, smitsomme og pestagtige Sygdommes Udvikling og Udbredelse mange og store, da maa dette vistnok gielde om Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. Stridighederne om Arvesolgen paa den spanske Throne efter Carl den Andens Død havde udbredt en blodig Krigs Glensdigheder og Rædsler — hvoriblandt smitsomme og pestagtige Sygdomme ikke høre til de mindste — næsten over det hele vestlige og sydlige Europa, og fornemmelig over Tydskland, Italien, Spanien og Nederlandene. Paa samme Tid havde Danmark, Polens og Ruslands Angreb paa Sverrige og dette sidste Lands tappre, men eventyrlige Konges Forsvar og senere vidtspærende Planer optændt og vedligeholdt Krigsluene over Europas østlige og nordlige Lande.

Til disse politiske Ombæltninger sluttede sig mærkelige og indflydelsesrige Forandringer i den physiske Verden: Meteoror af forskelligt Slags, Jordrystelser, Udbrud af ildsprudende Bierge, ny Ders Fremkomst af Havets Ekod, Landes og Byers Oversvømmelser, deels af Havet, deels af Floder, betydelige Uregelmæssigheder i de climatiske Forhold o. s. v. Meteoror viste sig i Frankrig A. 1700, i England og Italien 1706, atter i England 1708, og desuden til andre Tider eller samtidigen paa mange flere Steder; Nordlys vare hyppige og

navnligen stærke i Danmark¹⁾ og England 1707; blodig Regn nedfaldt ved Orsis i Skaane 1710²⁾. Cometer lode sig see 1702, 1706 og 1707. Jordrystelse blev 1700 fornummet i Siena, 1701 i Sachsen og Schweiz, 1703 i Italien, hvorved Nocera, (Morcia) Aquila og Rom lode meget. I sidstnævnte Bye viste denne Naturrevolution en mærkelig Indskydelse paa Menneskenes Sundhed, idet flere pludselig døde af Apoplexie og mangfoldige frugtfulde Koner fore ilde. 1704 hiemsøgte de canariske Øer af Jordstøvel; 1706 atter Italien, ved hvilken Naturbegivenhed Trepano undergik med 2000 Mennesker, og 36 Stæder i det Neapolitanske ødelagdes. 1708 bemærkedes Jordrystelser i Italien og Frankrige, og 1709 i Danmark³⁾. Allerede 1701 skete et heftigt Udbrud af Vesuv, der ikke beroligedes før 1736. 1704 fandt under voldsomme Jordrystelser en lignende Eruption Sted paa de canariske Øer, især paa Pico de Teneriffa, der vedblev i de paafølgende Aar, og 1706 ved en Lavastrøm i saa Tider ødelagde den rige Stad Garachico. Under et heftigt Udbrud af Vesuv 1705 hævede en ny Ø sig i Archipelagus. De climatiske Forhold afvege i den her omtalte Periode ofte og meget fra det Almindelige. Vinteren 1702 var ubestandig og langvarig, og Sommeren kold, regnsfuld og stormende. Den Mængde Regn, der om Vinteren og Foraaret 1703 styrkede ned, foranledigede store Oversvømmelser i Italien. 1704 og 1705 fulgte efter kolde Vintre meget hede Somre. Heden i Sommeren 1705 var saa heftig, at i Montpellier, om man kunde troe Fortællingen, Ther-

1) De Romer: i det Kiøbenhavnske Selskabs Skrifter 1 Deel S. 326.

2) Act. litterar. Svec. 1731.

3) "Den 11te Februar om Aftenen", fortæller Erik Form i sine Antegnelser til Kong Frederik den Fjerdes Historie, "yttrede sig Jordstøvel i Kiøbenhavn, og især i Roeskilde, Kjøge og omliggende Stæder". Sønns Nye Saml. II. 1. S. 7. Jfr. Kong F. IVdes Dagregister af Busæus S. 77.

mometret i Solen engang skal have staaet paa Vandets Kogepunkt. Aaret 1706 var meget tørt; Vinteren 1707 langvarig. 1708 var Vintren saa mild, at Træerne allerede i Midten af Februar blomstrede i Lybskland. Derimod begyndte Vinteren 1709 meget tidlig og var overordentlig streng. Venedig var omgivet af Is, og Jorden i Italien fros i en Dybde af 3 Ellen, saa at alle Olie træer gik ud. I Frankrige var Frostene ligesaa voldsom. Ramazzini forsikrer, at ved den strenge og i Europas sydlige Lande usædvanlige Kulde flere Mennesker omkom, end ved den stærkeste Pest. Ved Smeltningen af den overordentlige Mængde Sne, der var nedfalden og bedækkede Lande og Have, forarsagedes om Foraaret store Oversvømmelser. Sommeren var kold. I Danmark begyndte Vinteren den 2den Juledag og vedvarede uafbrudt til 3die April, saa at man over Belterne og over Sundet kunde føre de tungeste Væs. Rugen bortfros næsten aldeles i Danmark, saa at der dette Aar blev en almindelig Misvæert paa denne Sædart, hvoraf en Tønde (efter Graf Torms Beretning) kostede 5 Rdlr. 2 Mk., en paa de Eider meget betydelig Priis. Der udgik derfor et Forbud paa alle Kornvarers Udførsel, Boghvede alene undtagen, fra Danmark og Norge til fremmede Steder (26 Aug. 1709).

Disse faretruende Momenter vare ikke uden Virkning. Allerede i Slutningen af det foregaaende Aarhundrede havde der rundt omkring i Europa vist sig Blodgang, Cholera og især forraadnelseagtige Febre; disse vedvarede i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, og viste sig tildeels under nye Former som Skiorbugss-Feber (*Febris scorbutica*) i Breslau 1700, og som ondartede apoplectiske Febre i Rom 1705. I Kiøbenhavn og tildeels i det øvrige Danmark herskede 1703, fra det tidlige Foraar til henimod December, ondartede sammenslydende Kopper, 1705 en ondartet catarrhalisk Feber, 1707 om Efteraaret en yderst dræbende Blodgang, 1708 fra Foraaret

til midt i Juli Forraadnelfesfebre, der bortrev Mange, 1709 om Efteraaret en meget farlig Influenza, der især angreb Børn og unge Mennesker¹⁾. Men Sygdomscharacteren skulde snart antage en endnu farligere Retning. I Constantinopel var Pesten udbrudt 1704, og ryffede, under den almindelige Mangel paa Quarantaine-Anstalter, i de paaafølgende Aar stedse mere og mere mod Nord og Vest. 1708 havde den naaet Poicens og Ungarns Grændser, og styrtede snart med Voldsomhed over disse Lande. Kort efter viste den sig i Eifland og Preussen. I Danzig havde man i Sommeren 1708 truffet alle mulige Forsigtighedsregler; men desuagtet udbrod Pesten der i den paaafølgende Vinter, og bortryffede 25,000 Mennesker. Fra Danzig udbredte Pesten sig til Pommeren, og rasede især i Stettin og Stralsund i Sept. 1710 med overordentlig Hestighed. Ved Eiflænderne, som flygtede for de seirende Russer, kom Pesten 1710 til Carlskrona, hvor 16000 (?) og til Stokholm, hvor 40,000 Mennesker²⁾ skulde være faldne som Offer for den. Omtrent samtidigen udbredte den sig over Østerrige, hvor Wien skal have lidt overordentlig, over Mæhren, Böhmen, Schlesien (Breslau skal have mistet 24000 Mennesker) Siebenbürgen, Bayern o. s. v. Fra 1709 til 1711 odelagde en pestagtig Sygdom Spanien, hvorved allene Granada mistede 30,000 Mennesker. Til Marsseille naaede den 1720, udbredte sig over en stor Deel af det sydlige Frankrige, og medførte her de meest uhorde Ødelæggelser³⁾.

Saadan var i kortsatte Træk Tilstanden i Europa; vi ville nu nærmere betragte de historisk-politiske Forhold i vort Fædreland, der gif umiddelbart foran den sidste Pest-Epi-

1) Bötticher morborum malignorum, imprimis pestis descriptio etc. Hafniae 1736 p. 76.

2) Rosensterns Tal om Pesten. Stokholm 1772. 8vo. Side 5.

3) Jfr. Schnurrer Chronik der Seuchen. 2 Th. S. 232—259.

demie, hvoraf Danmark har været hiemsøgt. — Carl den Tolvtes Nederlag ved Pultava 1709, Russernes hele seierlige Fremgang mod Sverrige, og Tillid til de politiske Forbindelser med Peter den Første og Kong August af Polen, havde hos Kong Frederik den Fjerde af Danmark paa ny vaakt Haabet om at gienvinde de ved den Roeskildske Fred tabte Provindser, Skaane Halland og Bleking. Krigen blev derfor erklæret Sverrige den 28de October 1709, og med et Angreb paa Skaane skulde den aabnes.

Den 12te Novbr. landsattes ved Fisserleiet Na a i Skaane, under Beskyttelse af Flaaden, en dansk Armee paa henved 16,000 Mand (hvoriblandt dog neppe fandtes 5000 indfødte Danske) under Overansørsel af den i keiserlig Tjeneste, under Prinds Eugen, i Krigsskolen oplærte og fordeelagtig bekiendte General Grev Reventlov. Dette Landskab var meget blottet for svenske Tropper; hvorfor den commanderende General, Grev Stenbock, fandt det raadeligt at trække sig tilbage. De Danske fandt hos Almuen i Skaane overhovedet god Modtagelse; men giengieldte den paa en uflog Maade, da stærke Requisitioner for Armeen bleve udfrevne, uden at de betaltes, og Brandskat paalagt de indtagne Stæder. Helsingborg blev strax efter Landgangen besat, ligesom noget derefter Lund; og Afdelinger af Armeen udsendtes mod Landskrona og Malmø, mindre for at beleire, end for at iagttage og indslutte disse faste Stæder; imedens Generalen med Hovedcorpsen skulde udføre den Plan, at gaae løs paa Christianstad, Carlshamn og Carlskrona, og paa det sidste Sted bemægtige sig den der liggende svenske Flaade. Men i Stedet for at udføre dette med Hasthed og Hurtighed, lod man den hele øvrige Deel af Mæret gaae uvirksom hen, uden engang fra Sjælland at forsyne Armeen med det fornødne Artillerie. Frederik den Fjerde havde vel selv begivet sig over til Helsingborg;

men kun for at modtage Hylдинг, holde Revuer, og vise sig ved Fester og tom Prunk for de udenlandske Ministre og Landets Indbyggere. Han forlod sin Armee, da Krigen egentlig skulde begynde; men han vilde dog selv paa en Maade i Kiøbenhavn føre den øverste Commando, og styre Felttoget ved umiddelbare Befalinger; hvorved han gjorde intet uden Skade.

Imidlertid var Vinteren indtraadt tidlig og med temmelig Strengthed. Under en haard Frost begyndte Reventlov endelig imod Slutningen af Januar at sætte sig i Bevægelse med 6 eller 7000 Mand; forcerede en Stilling ved Taarsbro, som de Svenske havde besat, og indtog den 23de Januar Christianstad, en Fæstning, som de Danske i Krigen imellem Christian V. og Carl XI. havde forsvaret under flere Maaneders Belæring. Nu var den i slet Forsvarsstand, og den danske Hær tog den saa godt som uden Modstand. Blandt de svenske Tropper var et Corps, oprettet af sachsiske Fanger, der strax i Begyndelsen af Angrebet deels rømte, deels overgav sig. Tre svenske Cavallerie-Regimenter under General Gyllenstierna holdt heller ikke Stand; og Stenbock, som paa den Tid var i Carlshamn, mødte dem i fuld Flugt og Uorden, da han herfra ilede mod Christianstad, for om muligt at standse den danske Hærs Fremrykken. Han fandt det umuligt at forsvare Stillingen ved Norje, maatte saaledes opgive Carlshamns Forsvar, og lod sine faa udmattede Tropper trække sig tilbage til Carlskrona; efterat han den 27de Januar i Mørum havde udstedt en Opfordring til almindelig Væbning i Landet. Den 29de Januar blev Carlshamn indtaget, hvor hele Besætningen bestod af nogle hundrede ubevæbnede Matroser. Hvor saaledes ingen Modstand mødte, der gjorde man Fremgang; men hverken Malmø eller Landskrona, hvor de Svenske forsvarede sig, kunde man vinde; og da Reventlov skulde begynde alvorligere Operationer, viste det sig snart, hvor slet

Felttoget ved Armens Deling, ved Mangel paa Beskrivings-
 Artillerie og Magaziner, ved usammenhængende strategiske Planer,
 men fremfor Alt ved den utilgiveligste Seendrægtighed, var
 forberedt, anlagt og begyndt. I Stedet for at man ved et
 hurtigt, vel overlagt og fra Søsiden understøttet Overfald mu-
 ligen kunde have bemægtiget sig Carlskrona — et Foretagende,
 som man i Sverrige virkelig befrygtede — fandt den danske
 General det raadeligst, efter nogle Dage at forlade Carlshamn
 og trække sig tilbage til Christianstad. Men heller ikke denne
 Fæstning søgte man at sætte i Forsvarsstand, for at kunne
 beholde den. Reventlov maatte endog, ikke længe derefter, blive
 overbevist om, at, saaledes som Sagerne stode, var der intet
 andet for ham at gjøre, end at opgive Besiddelsen af Skaane
 og trække sig tilbage til Helsingborg.

Man fik nu Visshed nok om, at den svenske General
 Stenbock ikke havde ladet Reventlovs overhovedet ufrivillige,
 ja vel endog nødtvungne Uvirksomhed være ubenyttet. I
 Smaaland havde Stenbock i stor Skynding, og for det meste
 af uovet Landsfolk og unge Vønderkarle, samlet en ikke ubetydelig
 men meget slet udrustet Magt, hvortil han endnu efterhaanden
 trak nogen Forstærkning fra den norske Grændse. Allerede i
 Slutningen af Januar brød han op fra Weris, og efter et
 yderst besværligt Tog stod han den 20 Februar ved Masby i
 Skaane. Reventlov frygtede ikke uden Grund for at blive
 affaaaret med sit svagere, imellem Engelholm og Christianstad
 vidt udsprede Corps, og trak sig med dette, efter adskillige
 Skiermydsler med de svenske Fortropper, saa uilfsomt tilbage
 til Helsingborg, hvor Armeen ankom den 28de Febr., at denne
 Tilbagemarsch næsten lignede en Flugt og var ledsaget af
 stort Tab.

Reventlov var imidlertid paa Veien bleven syg, baade af
 de udskaede Strabadser og af Sindskrænkelse over den ilde

beregnede Lunkenhed og Sparfomhed, og den Mangel paa Omsorg og Krigsdyndighed, hvormed man havde drevet Udrustningen til det skaanske Tog. Han saae sig nødsaget til at nedlægge Commaudoen over den danske Hær, som nu Generallicutenant, Baron Jørgen Rantzau overtog. Armeen var kommen til Helsingborg i en ussel og udhungret Tilstand. Der var sørget saa slet for Tropperne fra Felt-Commissariatets Side, at de, skiondt man efter en rig Høst i Skaane ikke manglede Korn og Levnetsmidler, havde lidt Nød paa Marscherne, og de anlagte Magaziner tildeels ei kom til Nytte, fordi der fattedes Heste og Vogne til at transportere dem*). Imidlertid havde den danske Armee, efter Reventlovs Anordning og Raad, indtaget en meget fordeelig Stilling paa de Hølder, som omgve Helsingborg, hvor den uden Tvivl, ved at forskanse sig og gaae forsvarsvillig til Værk, indtil Forstærkninger kunde komme fra Stælland, havde kunnet node Stenbock til at trække sig tilbage; eller i det mindste kunde have vundet Tid og undgaaet det paafølgende store Tab. Men Rantzau, der vel var en kæk og tapper Cavallerie-General, men stod langt tilbage for Stenbock og flere svenske Anførere i Feltherrens Talent og Dygtighed, lod sig forlede til, for tidligt

*) Man havde derimod sørget for et ordentligt Felt-Apothek, som upaatvilelig var det første, man veed af, at en dansk Armee har fort med sig. Dette var indrettet af Hof-Apotheker Gottfried Becker, der tidligere havde tient som Felt-Apotheker i den spanske Successionskrig, og i Nov. 1709 havde faaet den Bestilling, i samme Egenkab at følge med den danske Armee til Skaane. Da Slaget tabtes, blev Felt-Apotheket tilligemed hele Trainet, hvortil ogsaa et bevægeligt Felt-Lazareth horte, tilintetgjort af de Danske, for ikke at falde i Fiendens Hænder. Tabet af begge disse vigtige Requisite har vel ikke lidet bidraget til at gjøre de sørgelige Følger af Slaget endnu sørgeligere. (Vf Nachricht von dem Geschlechte Becker von Dr. J. G. Burman-Becker. Kopenhagen 1831. S. 9; og Schmidts histor. Taschenbuch. Glensb. 1835. 2 D. S. 65.)

at forlade sin Stilling i og ved Helsingborg, og at modtage det ham af Stenbock tilbudte Slag (10de Marts). Dette faldt, uagtet en Deel af vore Tropper segtede med stor Tapperhed og tilføiede Fienden betydelig Skade, saa uheldigt ud, at efterat Bataillen havde været et Par Timer, og Rantzau selv, tilligemed en anden dansk General, Prinds Carl af Hessen-Philippsthal, vare saarede, de Danske bleve aldeles slagne, efterlode flere tusinde Mand døde og saarede paa Balpladsen, og de øvrige maatte, ved at kaste sig ind i Helsingborg, lade hele Sciren og det meste Artillerie tilligemed to til tre tusinde Fanger, hvori blandt 90 Officerer, falde i Seierherrens Hænder.

Blandt dem, som reddede sig ind i Helsingborg, var en stor Mængde Saarede; disse søgte man, tilligemed de øvrige Tropper, saa hurtigt som muligt at skaffe over til Helsingør; og dette lykkedes, under Beskyttelse af den danske Flaades Kanoner, hvad Folkene angik; en stor Deel Trods, Vogne og Krigsfornödenheder, maatte man derimod lade blive tilbage, tilligemed Hestene, hvoraf meer end et Par tusinde dræbtes paa Helsingborgs Gader.

Iblandt de mange Saarede, og blandt de øvrige af Krigens Besværligheder, Hunger, Kulde, Strabadser og Modløshed over det tabte Slag nedslaaede Soldater udbrod snart en heftig Forraadnelsesfeber, der tiltog i Forhold til som man i Helsingør manglede de nødvendige Midler til at anbringe og pleie de Syge og Saarede paa hensigtsmæssig Maade *). Mangfoldige bleve derfor i kort Tid borttrykkede. De, der kunde

*) Andreas Woldike, senere Biskop over Viborg Stift, men paa den Tid Capellan ved den tydske Menighed i Helsingør, beretter: at han Dag og Nat maatte være hos de elendige Iemlæste Døende blandt de Soldater, der efter Slaget ved Helsingborg vare komne tilbage til Helsingør, og i Sygehuset vare lagte paa Gulvet i to Rader, saa at der allene var en smal Gang imellem Hovederne. (Helsingø Jubellærere I Deel. Art. Woldike).

taale at transporteres, førtes til Kjøbenhavn og indlagdes deels i det henvørende Krigshospital, deels i private dertil ledede Huse, saavel i som udenfor Byen¹⁾; men ogsaa blandt disse viste den omtalte Sygdom sig.

Den danske Flaade, der tidlig paa Aaret 1710 stak i Søen, forsvaandedes heller ikke for den blandt Landsoldaterne grasserende Sygdom. Paa den Afdeling af samme, der under Viceadmiral Reedtz var beordret til den fjerde Bugt, for at understøtte Russerne, og kun var provianteret paa 3 Maaneder, udbrod snart en stor Sygdelighed blandt Matroserne, saa at over 1500 vare syge og udygtige til Tjenesten, og af dem døde en Mængde i Juli og August Maaned. Paa Hovedflaaden, under Generaladmiral Gyldenløves Commando, der skulde transportere 6000 Russer til Siælland, herskede ligeledes stor Sygdelighed. Den 18de Sept. blev den overfalden af en heftig Storm, saa at Admiralen maatte gaae tilbage til Kjøgebugt, for at bringe Skibene i Sikkerhed, og landsætte det syge Mandskab, der, som Hoyer siger, skarevis døde bort af en meget smitsom Forraadnelsefeber med Petechier²⁾.

¹⁾ I et Rescript af 15 Marts 1710 fik Magistraten i Kjøbenhavn Ordre til at anskaffe de fornødne Senge og Sengeklaeder til de qvæstede og syge Soldater fra Armeen, som skulde indlægges i visse Huse sammesteds og udenfor, imod Betaling af General-Commissariatet. — Det medicinske Facultet skulde træde sammen med Doctoribus medicinarum practiceis i Kjøbenhavn, for at udnævne een eller flere Læger, der vilde paatage sig at opvarte de Syge. Hertil fandtes villige begge Brødrene Wagener, Bötticher og Winslow, alle Doctores medicinarum, om hvilke mere siden. Magistraten fik Befaling at anskaffe det nødvendige Antal „Bartskarere.“ — Politimesteren i Kjøbenhavn, Justitsr. Ernst og Oberst Franc, tilligemed en af General-Commissariatets Betiente, fik det Hverv at drage al mulig Omsorg for de Huse, hvori de Syge skulde optages, at skaffe Lægerne de nødvendige Medicamenter, og hvad Andet, de behøvede o. s. v.

²⁾ At Sø-Dvæsthuset i Nov. 1710 var opfyldt med Syge, skjøntes af et Rescr. (24 Nov.) til det medicinske Facultet, hvori dette befales at ud-

Fra den Mængde, med smitsom Sygdom angrebne Soldater og Matroser, der vare indlagte paa Dvæsthuset og Krigshospitalet i Kiøbenhavn, udbredte Smitten sig snart blandt Hovedstadens Indvaanere i den Grad, at Botticher angiver, (anf. St. p. 68): at der i Aaret 1710 af denne epidemiske Sygdom borttryffedes mere end 6000 Mennesker *). Senimod Vinteren syntes den at ville ophøre, men i December Maaned fremtraadte den atter; dog viste den sig da mere som en ondartet hvild Friselsfeber (Purpura alba). Saadan var Sundhedstilstanden, da en ny Smitte, og det af virkelig pestagtig Natur, yttrede sig i Helsingør, og snart udbredte sig til Kiøbenhavn.

nævne 3 Medicos for at examinere de Syges Cuur, Spiidning og Opvartning, og derom at giøre Indberetning, for at det Manglende kunde rettes. Hertil udnævntes Viceborgemeister og Stadsphysicus Dr. Johan Eichel, Dr. Johan Lahme og Dr. Reinhold Wagener, hvilke d. 19de Dec. fik Befaling at indfinde sig to Gange om Ugen i Dvæsthuset, saalænge der fandtes 100 Syge m. m.

*) I en lille Afhandling »om Felt-Medicinalvæsenet i Danmark fra 1478 til 1736«, indført i 1ste Hefte af de af Perholdt og mig udgivne Samlinger til den danske Medicinal-Historie, har jeg berørt disse af Botticher anførte Kiendsgierninger. I denne Anledning har den høitværdige Anmelder af disse Samlinger i dansk Literatur-Tidende for 1831 (Nr. 5) bemærket: »at Begyndelsen og Fremgangen af Pesten 1710 ikke fuldkommen nøiagtig er fremstillet; at det først var i det følgende Aar, at Pesten udbrød i Kbhvn., og at da et langt større Antal Mennesker borttryffedes deraf, end de anførte 6000.« — Jeg kan ved denne Leilighed ikke undlade at giøre opmærksom paa, at jeg paa ingen Maade i denne Afhandling har omtalt Pesten i Kbhvn. 1711, der ogsaa kun tvungent kunde finde Plads i en Afhandling om den Lids Felt-Medicinalvæsen; men ifkun den typhøse (Kazareth-) Feber, der udbrød i den danske Armee efter Slaget ved Helsingborg, og som endnu i samme Aar udbredte sig i Kbhvn. I en kort Beretning om Pesten 1711, som jeg allerede i Aaret 1833 oplæste i det Kgl. medicinske Selskab, og hvoraf et Udtog samme Aar er indrykket i Journal for Med. og Chir. ere disse forskjellige Facta (Kazareth-Feberen og Pesten) tydeligen stillede fra hinanden.

Inden vi gaae over til at give en historisk Fremstilling af denne mærkværdige Pest-Epidemie, der horte med til Rækken af de sorgelige og ødelæggende Hændelser, som, ikke blot under Frederik IV. Regjering, men overhovedet i det 18de og Begyndelsen af det 19de Aarhundrede have rammet Danmark's Hovedstad, finde vi det passende, i korte Træk at give en Skildring af Kiøbenhavn og Helsingør paa hiin Tid; fornemmelig med Hensyn til den offentlige Sundhedspleie og Medicinalvæsenet i begge Stæder.

Efterat Kiøbenhavn i det 15de Aarhundrede, fra Christoffer af Baierns og Christian den Førstes Tid, havde faaet en forhoiet Anseelse, ved at betragtes som Rigets Hovedstad: begyndte denne for Handel og Søfart saa heldigt beliggende Stad at tiltage betydeligt i Størrelse og Folkemængde. Vi kunne her ei følge dens stigende Tilvæert giennem et Tidsrum af over to Aarhundreder; men bemærke alene: at henimod den Periode, vi her omhandle, var Kiøbenhavn ved de Udvidelser, den havde modtaget under Christian den Fjerde, som havde indtaget St. Annæ, Øster og Vester-Quarteer, og anlagt Christianshavn, fremdeles under Frederik den Tredie, der havde opført Frederiksholms-Distrikt, og under Christian den Femte, voret til mere end det Dobbelte af den Størrelse, som den havde ved Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. Den nye Deel af Staden udmærkede sig med Hensyn til Husenes Bygningsmaade og Gadernes Brede fordeclagtig fra den gamle. Kiøbenhavns Folkemængde ved den Tid anslaaer jeg til omtrent 60,000 Mennesker. Denne Stads Handel, skiondt udvidet under Christian den Fjerde, og ligeledes fremhjulpen af Frederik den Fjerde, var imidlertid ikke betydelig, og for det meste indskrænket til de østerboiske Stæder, Königsberg, Stettin, Danzig, Rostock og Lybeck, og til Amsterdam*); fra hvilke

*) Thom. Bartholin, i sin *Bog de medicina domestica Danor.* p. 141,

Byer, især fra Danzig, Kiøbenhavn ofte var truet med Overførelse af Pesten.

Fra Arilds Tid var Kiøbenhavns Communalvæsen bestyret, oprindeligen af en selvvalgt, senere fra 1536 af en ved Kongen udnævnt Magistrat (Borgemeister og Raad)¹⁾ medens Politiesagerne besørgedes tidligst af de Roeskildske Vispers, siden af Kongens Foged. Paa nogle Udvidelser nær bestod Stadens Magistrat omtrent paa samme Maade indtil den Tid, hvor med vi nu beskæftige os. Ved Pestens Udbrud var Statsraad Hans Mansen, der havde været saa virksom ved Souverainitetens Overdragelse til Frederik den Tredie, Præsident for Magistraten²⁾. Derimod var, med Hensyn til Organisation af Kiøbenhavns Politievæsen, den Forandring gjort, at i Maret 1683 den første Politimester i denne Stad beskikkedes, der tilligemed en Politicommission bestyrede alle derhen hørende Sager, altsaa ogsaa de fleste af dem, der angik den offentlige Sundhedspleie. I Maret 1701 var, i Politicommissionens Sted, en Politieret bleven oprettet, som 1708, med en noget forandret Indretning, fik Navn af Politie- og Commerce-Collegium. Politimester var under Pesten Justitsraad Johan Vertram Ernst.

Til disse Autoriteter var tidligen den fornødne Omsorg for det offentlige Sundhedsvæsen, Gadernes Reenholdelse, smitte-

idet han omtaler hvor ofte Pesten ved Smitte udenlands fra er indført i Danmark, tilføier: „Nec immunitatem nobis pollicemur, quoties vel *Dantisci* vel *Amstelodami* lues invaluit, quod frequentius nostrorum naves hinc inde commeent”.

1) „Vi (Christian den Tredie) ville selv have Magt til at sætte Borgemeister og Raad, hvilke os tykkes, og Vi kunne vide at være Os, Riget og Kiøbenhavns Indbyggere troe og nyttige”. Jfr. Pontopp. *Origines Havnien.* S. 172.

2) Han havde været Borgemeister siden 1644, og blev i October 1660 formeddelt sin Pengivenhed for Kongehuset, Stadens første Præsident.

some Sygdommes Afværgelse, o. s. v. betroet. I ualmindelige, og mere under den egentlige Lægevidenskab henhørende Tilfælde, consuleredes de medicinske Professore ved Kiøbenhavns Universitet, som ifølge deres Instrux dertil vare forpligtede. Først under Christian den Fjerdes Regiering fik Staden en egen Physicus¹⁾, hvis Hovedforretning bestod i at understøtte Øvrigheden i det ovenfor omtalte Diemed. Han skulde have Opsyn med Hospitalerne (d. e. Pleiestiftelserne), visiterer Apothekerne, og fornemmelig assistere under udbrudte Pest-Epidemier eller ved andre smitsomme Sygdomme. Kun med Hensyn til hans Tjeneste som Pestlæge var han lønnet²⁾. Først i Aaret 1699 blev endelig Kiøbenhavns Physicat et kongeligt Embede med fast Løn, og vi skulle i det Følgende see, at den under Pesten 1711 fungerende Physicus i Kiøbenhavn, Dr. Johan Eichel, tillige var Medlem af Magistraten (Viceborgemeester).

Allerede i Kiøbenhavns ældre Stadsretter og i Anordninger af de første Konger af den oldenborgske Stamme³⁾ findes der Spor til, at man erkjendte Vigtigheden af Omsorg

1) Dr. Joachim Scheel var uden Tvivl den første; naar han ansattes veed jeg ikke at angive. Han forlod Kiøbenhavn 1639, og i hans Sted antoges samme Aar til Physicus i Staden den bekjendte Otto Sperling.

2) 1668 blev Dr. Caspar Kølchen af Kiøbenhavns Magistrat antaget som Stadsphysicus uden nogen Løn, undtagen i Pesttid; da han aarligen, saalænge Pesten varede, skulde have 200 Rdl. Siden (1677) blev ham aarligen forundt 100 Rdl., „eftersom han skal være forpligtet at blive her i Staden i Pests og smitsom Sygdoms Tid, og tiene Byen med Besigtelse og andet hvad forekomme kan, hvorudi Staden kan behøve hans Tjeneste“. (Perholdts Archiv til Lægevidenskabens Historie i Danmark S. 87).

3) Jfr. bl. a. Christoffer af Baierns Stadsret for Kiøbenhavn af 1443, Art. 47, 48, (Rosenvinges Samling af Stadsretter Pag. 160). Christian II's verdslige Lov (1522) Art. 68—71. (73—76). Rosenvinges Receser Pag. 109—10. Christian III's Reces af 1537, Art. 23; sammest. Pag. 185.

for den offentlige Reenlighed i Staden, som et Middel til at forebygge Pest og smitsomme Sygdomme. Desuagtet vidner Historien, at Kiøbenhavn i denne Henseende længe stod paa et lavt Standpunkt. Helvaderus*) siger, idet han kommer til at tale om pestilentialke Sygdommes Udspring af Jordens Dampe og stinkende Ureenlighed: "Hvo dette ikke vil troe, han forfare det i Kiøbenhavn, hvor alle Gader og Stræder ere fulde af Ureenlighed, og stinke „som Rødestenen ved Mynten," som man plejer at sige, saa at neppelig et Aar eller to gaar forbi, at denne urene pestilenziske Sygdom jo lader sig mærke."

Christian den Fjerde klager i Indledningen til sin bekendte Forordning af 5te Mai 1647, ved hvilken han søgte at raade Bod herpaa, "at der paa alle Gader og Stræder i Kiøbenhavn findes en stor Mængde Skarn og Ureenlighed, fast mere end udi andre velskikkede Stæder"; og Borgemeister og Raad anfører i samme Anledning, "at Møg og Urenselse tager Overhaand i alle Gader og Stræder; at Byens Havne og Canaler igiennem Rødestenene opfyldes deraf, at sliq Omfladighed i hobetal henbæres og henkastes saavel paa Torvene, paa Pladsene, langs Volden og langs Stranden, ja paa Kirkegaardene; saa at det et allene er vederstyggeligt, harmeligt og fortrædeligt, men længer at taales ulideligt". Ved den her anførte strenge Forordning opnaaedes noget for Kiøbenhavns Reenlighed; og mere ved flere senere, fornemmelig under Christian den Femtes Regiering udstedte Anordninger, ved hvis Udarbeidelse den i flere andre Henseender, men ikke mindre med Hensyn til den bedre Organisation af Kiøbenhavns Politivæsen, saa fortiente Ole Romer har havt en væsentlig Andeel. Imidlertid var Kiøbenhavn dog i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede endnu meget langt fra at kunne kaldes en

*) S. hans Tractatus physico-theologicus, eller eenfoldig og kristelig Betænkelse om Jordstævet, o. s. v. Kbh. 1632. p. 13.

reentlig By. Herom viden just de mangfoldige Rescripter, denne Siensstand betræffende, der vedblev at udkomme, og som vise, at det er lettere at udstede nyttige Anordninger, end at overholde dem; herom vidner Renovationsvæsenets hyppige Overgang fra een Entrepreneur til en anden, og dets jævnlige Tilbagevenden under Magistratens egen Bestyrelse. Flere Omstændigheder maatte væsentlig bidrage til at gjøre Reenholdelsen af Kiøbenhavn besværlig. Vi ville udhæve de betydeligste: Brolæggerkonstens lave Standpunkt paa hine Tider¹⁾; Mangel paa behørig Nivelering af Kiøbenhavns Gader, som fornemmelig maatte blive slet af den Grund, at enhver Borger selv besorgede Gaderne brolagte for sit Huus eller Gaard²⁾; flere ubrolagte Torve og ubebyggede Grunde, hvor en utrolig Mængde Ureenlighed, Madsler og deslige henkastedes og opdyngedes; Mangel paa en velordnet Ratterenovation³⁾; Mangel paa tilbørlig Overholdelse af den allerede for en Deel tidligere givne Befaling at anvise saadanne Laug, der medføre Stank, Boliger udenfor Staden⁴⁾; m. m.

1) Under selve Pesten 1711 føltees dybt Uleiligheden af den slette Brolægning, og en vis Claus Stedler indkom med et Forslag til en Forbedring heri, hvori han siger: „Den Ujevnhed, hvori alle Gader og Broer i Kiøbenhavn befindes, kommer deraf, at de ikke med store Stene durabelt ere lagte.“

2) Endnu 1671 klagede Christian den Femte over, at Gaderne i Staden vare ganske ruinerede, saa at man ikke kunde komme frem i dem. Det var derfor hans Villie, at enhver Indvaaner i Staden under Straf skulde tilholdes, for sit Fortog at jevne og brolægge Gaden. Det Samme befalede allerede Frederik den Anden 1581 i Kjøbns. saakaldte nye Stadsret (s. Pontoppidans Orig. Hava. Pag. 497).

3) Vel var herfor en Deel slett ved Christian den Fjerdes forhen anførte Forordning af 1647; men er Renovationsvæsenet et Anliggende, som endnu i vore Tider kan give Anledning til retfærdige Klager (sevnf. Callisens Betragtninger over Kbh., saa troer jeg ikke uden Grund at have omtalt det her.

4) Allerede i Aaret 1577 havde Frederik den Anden forbudt Slagterne

Men hvad der fremfor Alt maatte bidrage til at giøre Kiøbenhavn til en ureen, med usund Luft opfyldt By, var den hele gamle Stads forældede og høist slette Bygningsmaade. Gaderne i denne Deel af Byen vare smalle, saa at to Vogne ikke kunde komme forbi hinanden; nogle, under Navn af Gyder og Gange, endnu smallere. Husene vare forsynede med langt fremstaaende Kielderhalse, Bislag og Udbygninger foroven, saa at Sol og Luft for en Deel udelukkedes fra Gaderne, hvilke ogsaa af den Grund næsten altid maatte være urene. Vel bød Frederik den Anden allerede 1581, at Borgemeister og Raad aarlig skulde besigtige de Bislag, Skuur og smaae Voder, som vare byggede imod Byretten, og vare Byen og den haandterende Mand til Forsang, især i de Gader og Stræder, hvor 2 Vogne ikke kunde kiøre forbi hinanden, og at saadanne skulde nedbrydes og borttages¹⁾; men en fransk Rejsende, der i Maret 1629 opholdt sig i Kiøbenhavn, vidner²⁾, at ingen synderlig Forandring i den Henseende endnu paa den Tid var opnaaet. Kiøbenhavn, siger

at slagte Vren eller Fæ inde i Byen; men denne Lov kan, uagtet den betydelige Mulct, der var fastsat for Overtrædelse af den, neppe antages i Tidernes Lob at være overholdt. I det mindste hedder det endnu i Forordningen af 10de Januar 1685 (om umaadelig Kiørsel, Uordener og Ureenlighed paa Kjøbns Gader) § 10: at Slagterne ikke maatte udfaste raadent Kiøb og Indvolde paa Gaderne. — Uagtet der gientagne Gange, lige fra Frederik den Andens Tid, var udstedt Lovbud mod at holde Sviin i Kjøbn, „da disse Tyr baade kan styrke og give Anledning til Pestilents“: var denne Ufsik dog ingenlunde hævet paa den her omtalte Tid; i en Forordning af 26de Novbr. 1709 udgik der Forbud paa Sviins Holdelse i Husene i Kiøbenhavn, om hvilket Forbud Magistraten erindres ved et Rescript af 14de November 1710.

1) Jvf. Frederik II's. Anordning eller Stadslov for Kiøbenhavn af 1581, Art. 38. (Pontoppidans Orig. Havn. S. 496). Om Husenes ringe Bygningsmaade i adskillige Gader i Kiøbenhavn i ældre Tider, sevnf. Jonges Kiøbenh. Bestr. I. S. 9.

2) Voyage de Monsieur Des Hayes, Baron de Courmesvin en Bannemarc. Paris 1664 p. 234.

han, er kun lille¹⁾ men meget vel befolknet. Gaderne ere snevne, fordi alle Huse have Bislag, staaende 3—4 Fod ud paa begge Sider. 1683 befalede Christian den Femte, at alle Stuur skulde borttages; at Karnaper og Udvinduer til Gaden ikke i Fremtiden maatte paabygges eller indfættes; og at ved nye Huses Bygning den Regel skulde iagttages, at det øverste Loft eller Stof ikke videre udbyggedes end Grunden. Med Hensyn til de smaae Stræder og Gange, hvor Vogne ikke kunde komme igiennem, som er farligt baade for Ildbrand og smitsom Sygdom, saasom de idelig med Ureelighed ere fulde: da skulde Magistraten tilligemed den kongelige Mathematicus (Ole Romer) gjøre Forslag til, hvorledes disse smaae Stræder og Gange enten ganske kunde tillukkes og affkaffes, eller udvides²⁾ — At der ved slige Anordninger ikke kunde opnaaes eller virkelig opnaaedes nogen synderlig Forandring til det Bedre i den ældre engang bestaaende Deel af Byen, er indlysende; og det var kun ved den betydelige Ildbrand, der 1728 fortærede den største Deel af det gamle Kiøbenhavn, at der kunde raades Bod paa denne Kilde til Ureelighed og smitsomme Sygdommes Udbrud og Forplantelse. Det er ret interessant at bemærke, at efter denne Forstyrrelse af den usundeste og slettest byggede Deel af Byen har ingen Pest senere hjemstøt Staden³⁾

1) Paa den Tid, han opholdt sig i Kiøbenhavn, havde Christian den Fjerde endnu langt fra ikke fuldendt sine Udvidninger af Staden, der dog allerede vare paabegyndte 1608.

2) Vi have endnu i Peder Madsens Gang, imellem Møstergade og Store-Grønnegade, og det tilflødende Vistol-Stræde, (hvoraf det førstnævnte kun har 4 Alens, det andet, lukkede Stræde 4½ Alens Brede) i historisk Henseende interessante overblevne Exempler paa disse smalle Stræders Bygningsmaade; hvorved det tillige endnu kan blive os anskueligt, hvorledes Bygningsmaaden overhovedet, i mindre og uanseelige Gader, har været i en stor Deel af Kiøbenhavn før de store Ildsvaader 1728 og 1791.

3) Det Samme var Tilfældet med London, som, efter at være affolket

Omtrent paa den Tid, hvormed vi her beskæftige os, i Aaret 1702, og efterat Politiets Administration i Kiøbenhavn dog saa meget var bleven forbedret ved Forordningen af 22de October 1701, omtaler en Rejsende denne Stad paa følgende Maade: "Kiøbenhavn er meget slet brolagt og meget skiden, naar det har regnet; thi skiondt Politiet er ypperligt i andre Ting, saa har det dog ikke fundet Midler til at holde Gaderne rene¹⁾. At Stadens Reenholdelse i dette Aar (1701) blev overdraget til en anden privat Entrepreneur, Morten Willemsen og hans Arvinger, havde og kunde, saalænge de ovenfor anførte Omstændigheder endnu bestode, ingen videre gavnlig Indflydelse have.

En Ustik, nedarvet fra de ældste Tider, og som i en senere Anordning fra dette Aarhundrede kaldes ligesaa usømmelig som farlig, den nemlig at begrave Liig i Stadens Kirker, bestod endnu i sin fulde Udstrækning²⁾; den astog vel efterhaanden, men hævedes ikke ganske førend ved Forordningen af 22de Febr. 1805. At foruden Kirkerne ogsaa de mange i Byen værende Kirkegaarde næsten ubelukkende³⁾ paa hine Tider

af den overordentlig heftige Pest 1665, og i det paafølgende Aar at være hjemstøgt af den betydeligste Ildbrand, der nogensinde har overgaaet denne By, ikke senere har haft nogen Pest-Epidemie.

1) Relation d'un Voyage fait en Danemarck à la Suite de Monsieur l'Envoyé d'Angleterre. Rotterd. 1706. p. 478.

2) I et Rescript af 22de Septbr. 1711, som ikke hæver denne Ustik, men kun anbefaler nogle Forsigtighedsregler derved, hedder det som Grund til samme: "Saasom Vi have maattet fornemme, at af Gravene ubi Kirkerne i Kiøbenhavn og Christianshavn samt deres Capeller skal opstige en usidelig Stank."

3) I den betydelige Pest, som 1546 hjemstøgte Kbhavn, i hvilken Kirkegaardene i Byen ikke vare tilstrækkelige til modtage Mængden af Eigene, havde man maatte gribe til den Nødvendighed, at anlægge et Begravelsessted udenfor Nørreport. Men det var og kun slige tvingende Grunde, der kunde føre til en saadan, mod Datidens religiøse Følelser stridende Forholdsregel. Da Pesten ophørte, vendte man atter tilbage til den gamle Ustik. Som man let begriber, var det ogsaa kun de fattigste Liig, som bleve begravne paa denne Maade.

brugtes som Stemmesteder for Afdøde, er tænkeligt; ligesom Enhver indseer, at dette er stridende mod Lovene for et fornuftigt Sundhedspolitie. I Aaret 1709 var s. Ex. Hellig-Tresfoldigheds Kirkegaard saa overfyldt med Liig, at flere Huse i Springgaden maatte nedrives, for at udvide den.

Henvende vi nu vor Opmærksomhed paa de Momenter, der nærmere angaae det egentlige Medicinalvæsen paa hine Tider: da finde vi ogsaa i denne Henseende meget tilbage at ønske. Det medicinske Facultet ved Kiøbenhavns Universitet havde havt en glimrende Blomstrings-Periode, medens Mænd som Worm den Ældre, Bartholinerne, Steno, D. Vorch og Flere, have beklædt Lærerposter ved samme; men deane Blomstring varede kun kort, og paa den Tid, vi her omtale, var det medicinske Studium igjen i Forfald¹⁾. Johan Michael Mule, født 1650, var, efterat have taget Licentiatgraden i Medicinen 1676, i det paafølgende Aar bleven Professor i dette Fag ved Universitetet. Han var i Pestens Tid en gammel Mand, og døde allerede 1712. Hans Collega, Lydskeren Georg Friderich Francus de Franckenaу, født 1669, havde været medicinsk Professor i Wittenberg, da han 1701 blev designeret og 1708 virkelig Professor i Medicinen ved Kiøbenhavns Universitet. Han var vel en lærdere og maaskee i det Hele taget dueligere Mand end Mule; men

Endog i den allerheftigste Pest begrov man de fornemmere og rigere Indbyggeres Liig i Byens Kirker eller Kirkegaarde.

- 1) Da den lærde Rector Falster i Ribe i Aaret 1719 blev tilbudt et Professorat i det filosofiske Facultet ved Kiøbenhavns Universitet, undflog han sig for at modtage det, blandt andet af den Grund: at ved Kiøbenhavns Universitet Theologien næsten var det eneste Studium, der gieldt noget ("quod in Academia Hafniensi sola sere Theologia in pretio est.") Chr. Falsteri Amoenitates philologicae. Amstel. 1732. 8. Vol. 3 p. 189.
- 2) Hans Inaugural-Dissertation "de Apoplexia," var det første litteraire Product af ham; men blev ogsaa det sidste.

til en fornyet Flor kunde han dog ingenlunde hævde det medicinske Studium, som derfor kun havde faa Dyrkere. Da Pesten havde begyndt at tage Overhaand, flygtede Franckena u fra Byen¹⁾, og fulgte heri kun et Exempel, der var givet ham af hans Formænd ved lignende Leiligheder (som af Morfianus 1516, af Peder Capitaneus 1553, af Ole Worm 1619 og 1637, af Thomas Bartholin 1654²⁾). Lægerne paa den Tid ansaae sig ikke moralsk forpligtigede til at blive i de af smitsomme Sygdomme angrebne Byer. Endog saa Loven fritog dem derfor. I Kong Christian den Fierdes Forordning om Medicis, Apothekere og Chirurger af 10de Januar 1619 hedder det: at Lægerne i Pest og Blodgangs Tid vare fritagne for den dem ellers paahvilende Pligt at yde Fattige og Trængende deres Hielp. Endnu 1666 siger Thomas Bartholin udtrykkelig i sin *Vog de Danorum Medicina domestica*, S. 189: „Da Lægerne (Medici), naar Pest eller andre smitsomme Sygdomme græsere, ikke ere forpligtede til at besøge de Syge, med mindre de dertil kunne overtales eller staae i offentlig Sold: saa foreskrive de en vis Guur og bestemme visse Medicamenter, at Almuen ogsaa uden Læge kan hielpe sig selv.“ Derimod forekommer en sliq Fritagelse for Lægerne under de nævnte Omstændigheder ikke i den bekjendte Forordning af 4de Dec. 1672, skiondt ei heller paa den anden Side nogen bestemt Pligt i denne Henseende paalægges dem.

¹⁾ Böttcher (p. a. St. S. 84) paastaaer dette om begge de medicinske Professorer. Men heri feiler han: thi ved at giennemgaae den i Pestens Tid nedfattede Sundheds-Commissions Protocoller, har jeg fundet Mules Navn under de der afsco pierede hyppige Brevverlinger lige fra Pestens Begyndelse til dens Ende.

²⁾ Ogsaa paa andre Stæder udenfor Danmark fandt det Samme Sted. I den heftige Pest i London vendte Lægerne, ja selv den store Sydenham den betrængte Stad Ryggen. Det Samme gjorde i en lang tidligere Tid Galen.

At Kong Frederik den Fjerde var af den Mening, at en sliq Pligt burde paahvile Lægerne, vil senere blive tydeligt. — Antallet af de øvrige Læger i Kiøbenhavn var paa hñn Tid kun ringe, og indskrænkede sig — saavidt jeg har kunnet udfinde — til Følgende: 1) Jens Ving, født 1681 i Trondhjem, blev 1709 Skibsmedicus, og var under Pesten fraværende fra Kiøbenhavn med Flaaden. 2) Justitsraad og Livmedicus Dr. med. Johan Adam Hoffstetter. 3) Johanne de Buchwald, født 1658, Dr. med. 1700, var siden 1707 Kgl. Livmedicus. Begge de sidstnævnte fik ved Rescript af 3die Juli 1711 Ordre at overtage Inspectionen over Medicinalvæsenet ved den danske Armee, der under Kongens Anførsel faldt ind i Pommern. 4) Johan Conrad Wolfen, Justitsraad, Kgl. Livmedicus og Bibliothekar, var, ligesom de tvende ny nævnte, tilstede i Kiøbenhavn ved Epidemien Udbrud, men forlod tilligemed Kongen, for at være om dennes Person, snart den uheldige Stad, da Sygdommen greb om sig. 5) Johan Gichel, Dr. med., var 1710 i September bleven Stadsphysicus i Kiøbenhavn, og havde som saadan Sæde i Magistraten. Han tog ifølge sin Stilling, ligesom ogsaa Professor Mule, Deel i Sundheds-Commissionens byrdefulde Arbejder, hvorom mere siden. Men at han eller Mule skulde have ydet de af Pesten Angrebne Lægehielp, betvivler jeg meget. Han var desuden en lang Tid under Epidemien syg. 6) Dr. Johan Sahme. 7) Dr. Reinhold Wagener, født i Königsberg 1672, Dr. med. i Kiøbenhavn, var 1700 udnævnt til Medicus ved den danske Flaade. Begge disse Sidstomtalte fik i December 1710 Ordre til, i Forbindelse med Stadsphysicus Gichel, at have Indseende med de Syges Pleie og Behandling paa Dvæsthuset, og kunde altsaa ikke synderlig beskæftige sig med de Syge i Byen. Begge bleve i Epidemien smittede, og faldt som Offre for den; den første

tidligere, den sidste først mod Pestens Ophør*). 8) Daniel Wagener, Broder til Ovenstaaende, født 1678, havde 1706 taget den medicinske Doctorgrad i Kiøbenhavn. Han nævnes i et Rescript af 22de Marts 1710 som den, der tilligemed de to næstfølgende havde paataget sig at betjene de Syge og Dvæstede af Armeen. I denne Stilling var han under den paafølgende Pest. 9) Hieronymus Laub, Dr. med., født 1684 i Mugesburg, kom til Kjøbenhavn 1711 og blev Feltmedicus. 10) Marcus Herfort, født 1653 i Kiøbenhavn, hvor hans Fader var Hofapotheker, havde taget Doctorgraden i Jena 1678. Han maa i Pesttiden have opholdt sig i Kjøbenhavn; thi i Sundheds-Commissionens Protocoller findes en Opfordring til ham at antage sig de Præster, der som Siælesørgere besøgte de Pestsyge. 11) En vis Maccoller. Han nævnes i en Skrivelse fra Sundheds-Commissionen af 22de Oct. 1711 til Medicis i Kjøbenhavn. 12) Niels Bruno Winslow, født i Odense 1670 og Dr. med. i Kjøbenhavn 1709, blev tidlig bortrykket af den grasserende Sygdom. 13) Johan Gottlieb de Böttcher, født i Stargard i Brandenburg 1677, tog 1705 den medicinske Doctorgrad i Kjøbenhavn. Hans Inauguraldisertation handlede de morbis malignis; saa at han altsaa for den Kiøbenhavnste Trængselstid havde gjort sig bekendt med et Genne, som han under denne kunde drage sig til Nytte. Ved Rescript af 4de Sept. 1711 blev han ad interim udvalgt til Medicus ved Dvæstehuset i Dr. N. Wagensers Sted indtil Dr. Wings hjemkomst med Flaaden. Vaade i den anførte tidligere Stilling som Læge for de saarede og syge Soldater, der hjemkom fra det skaanske Felttog, og i denne senere, havde han rigelig Leilighed til at behandle Pestsyge; og kunne vi troe ham selv, da har han ikke heller været uvidtsom i sin Stilling

*) Dr. Lahme var endnu i Slutningen af October 1711 i Live, og virksom i sit Kald.

eller skaanet sig¹⁾. 14) Dr. Philip Sacquart jun. Ved Pestens Udbrud flygtede han fra Kiøbenhavn, men fik Kgl. Befaling at vende tilbage²⁾, hvilkken Befaling han adlød. — Til de Anførte kunde maastke endnu henregnes 15) en Medicus fra Hamborg ved Navn Conrad Diderich, Søn af en Dr. med. N. C. Diderich i Hamborg. Hans Practiceren i Kiøbenhavn blev imidlertid ikke godt optagen; thi i et Rescript af 7de Nov. 1711 til den i Kiøbenhavn nedsatte Sundheds-Commissiøn befaler Kongen, at der skal anlægges Sag imod ham,

1) Dr. R. Franckenau fortæller: at han af Mænd, der endnu levede i hans Tid (1801), og som personlig havde kendt Bötticher, har erfaret, at denne var bleven indkaldt fra Hamborg, for at forestaae de offentlige Sygehuse og Lazarether; noget jeg meget betvivler og anseer som en Forværling med det Hverv, han i Aarene 1710 og 11 fik ved de danske Militair-Stater, efterat han i flere Aar havde opholdt sig i Danmark, og navnlig practiseret i Helsingør. Var han virkelig bleven indkaldt i det omtalte Niemed, vilde han vistnok ikke, saa pralende og fordringsfuld som han ved enhver Leilighed, viser sig at være, have undladt at anføre det. De Tjenester, han viste Staten i Pesten 1711, ophøier han selv særdeles i den forsøgede Udgave af sin Doctordisputats, hvori han har meddeelt flere interessante Oplysninger om Pesten i Kiøbenhavn; og man bør heller ingen Tvivl nære om, at han, fremfor nogen anden Læge paa den Tid, har vist Mod, Udholdenhed og Dygtighed under denne store Calamitet. Bitterlig klager han i det anførte Skrift over, at man, da hans Tjeneste ikke længer behøvedes, afskedigede ham uden mindste Pension eller Erkiendtlighed. Af de Læger, som den Gang opholdt sig i Kiøbenhavn, var han, efter eget Sigende, den første, som erkjendte, at Pesten virkelig var tilstede. Han døde i en høi Alder og i meget trængende Omstændigheder 1762. (Sevns. Worms Literatur-Lexicon og Nova litt. mar. Balt. 1706. S. 51).

2) I Kongens (eller rettere i det i Kongens Graværelse og i hans Navn handlende Conseil's) Brev til Sacquart af 8de Aug. 1711 hedder det: »Saasom Vi ugierne have fornummet, at Du, som en Practicus Med. i Vor Kgl. Residentstads Kiøbenhavn, Dig herfra haver begivet ubi denne svage Tid, da Din Tjeneste meest gjøres fornøden: saa er hermed Vor allernaadigste Villie og Befaling, at Du Dig strax hid til Staden igien forføjer, for at betjene godt Folk i Medicinen, som den hos Dig kunde forlange.»

fordi han har understaaet sig til at practisere i Staden, uden at legitimere sin Person*). Om Dr. Jacob Elias von Westphalen og Dr. Heinrichius, der efter Pestens Udbrud i Helsingør bleve, som det hedder, nedsendte til denne By for at behandle de Syge, tidligere have været bosatte i Kiøbenhavn, kan jeg ikke oplyse; men betvioler det meget. Ingen af dem var indfødt; i det mindste havde ingen af dem taget Doctorgraden ved Kiøbenhavns Universitet. Jeg formoder, at de begge have været unge Mænd, uden Familie her i Landet, som i de vanskelige Tider ere blevne engagerede i Tydskland. Da Westphalen fik sin Afsked i Helsingør, reiste han fort efter ud af Landet.

Af denne, som jeg troer, temmelig fuldstændige Liste vil det sees, hvor faa videnskabelig dannede Læger, Kiøbenhavn i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede havde, og hvormeget ringere endnu deres Antal var, som paa hine ulykkelige Tider kunde komme de betrængte Indvaanere til Hielp. Dette udtrykkes ogsaa tydeligt i et Rescript af 1de Sept. 1711, hvori bitterlig klages over, „at saa faa Doctores medicinæ i denne vanskelige Tid findes i Staden.“ I October Maaned 1711 var det hele Antal af Læger, der beskæftigede sig med Pestsyges Behandling, indskrænket til følgende fem: Dr. Sahme, den unge Sacquart, Macoller, Bötticher og Herfort.

Men til hvem, vil Læseren spørge, kunde da Indvaanerne i den allerede paa hiin Tid saa folkerige Stad henvende sig om Hielp i Sygdomstilfælde, der dengang ikke foresaldt sieldnere end

*) Ved samme Rescript blev det ham forbudet at practisere længere, med mindre han vil tage Doctorgraden og nedsette sig i Kjøbn, hvortil han ogsaa synes at have erklæret sig villig. Senere indgik Faderen med en Ansøgning for ham til Kongen om at erholde licentiam practicandi, uden at tage Doctorgraden; men da jeg ingen Bevilling derpaa har fundet i Cancellie-Registranterne fra den Tid, formoder jeg, at Ansøgningen er bleven afflaet.

nu? Næsten al medicinsk-chirurgisk Praxis var i Hænderne paa en Klasse Borgere, Amtsbarbererne, der allerede tidlig havde dannet et Laug, og nu talte 21 Mestere, som tillige med Svende og Drengene udgjorde en ikke ringe Skare. Disse Amtsmestere havde mange lovmæssige, og ikke faa i Tidernes Lob anmassede Rettigheder¹⁾, men ogsaa endeel Forpligtelser; og til disse hørte, at de, naar Kongen befalede det, skulde tiene i Felten eller paa Flaaden, og at de, naar Pest og smitsomme Sygdomme grasserede, ikke allene skulde meddele Enhver Raad, som saadant begjærede, men ogsaa som Pestmestere overtage Behandlingen af de i Pesthusene indlagte Syge. Med Hensyn til Kundskaber og almindelig Dannelse var den største Deel af dem ganske raac og uvidende Mennesker, som oftest rene Empirikere, hvilke man dog ikke kunde frakende nogen teknisk Færdighed og practiske Kundskaber.²⁾ — Til disse Practici maa henregnes et ikke ringe Antal af de saakaldte Feltfærere eller Chirurger, d. e. Mænd, som havde tient eller endnu tiende ved Armeen eller Flaaden; som i Almindelighed havde nydt samme Dannelse i Faget som Barbererne; men som ikke havde havt Leilighed til at tilkøbe eller paa anden Maade erhverve sig Plads i Laugget. De vare derfor uberettigede til Praxis udenfor deres

¹⁾ Den Tids Læger betragtede det især som en stor Anmasselse af Amtsbarbererne, at de tvertimod Lovens Bydende gave sig af med Behandlingen af indvendige Sygdomme, eller med medicinsk Praxis; en Forgivning, der var ligesaa urimelig som uoverholdelig. Thi har man endog kun i theoretisk Henseende Banskælighed med at stielne imellem Chirurgie og Medicin, saa maa denne endnu være større i practisk Henseende. Heller ei kunde Forgivningen befale den Tids Barberere, at overtage Omsorgen for de Syge og Saarede i Felten eller for de Syge under en udbrudt smitsom Sygdom, uden derved i Gjærningen at indrømme dem Diet til indvendige Curer.

²⁾ Jvf. med Hensyn til det Trin af Dannelse, hvorpaa Amtsbarbererne paa hin Tid stode, og den Betydning i Staten, som de havde, den Skildring, jeg har givet deraf i den historiske Indledning til Selskabet „Philiiatriens“ Program i Anledning af Reformationsfesten S. 19 fig. og i „Samlinger til den danske Medicinalhistorie“ 3 Hefte S. 300.

militaire Stilling; men da de, for at leve, ikke holdt sig dette efterrettelige, laae de idelig i Strid med Varbererne. Dog paa den Tid, vi her omtale, vare vel alle disse tagne i Requisition af Armeen eller Flaaden. Endnu bør bemærkes, at Kiøbenhavn, ifølge mange Samtidiges Vidnesbyrd, var opfyldt med en stor Mængde Dvaksalvere af begge Kion og af forskellige Stænder. Bartholin siger i den Anledning (*de Danorum medicina domestica 1666*, p. 409): „Jeg kiender intet Sted i hele Europa, hvor sande Læger i den Grad rindges, og Dvaksalvere i den Grad stattes som i Kiøbenhavn.“ Bötticher ytrer sig om disse Forhold i den Tids Medicinalvæsen paa følgende Maade: „Man maa blues ved at tilstaae, at Lægevidenskaben her til Lands saa yderlig foragtes og har faaet et saa uopretteligt Stød, (da den dog, hvis den fremmes, beskyttes og vedbørligen agtes, bør regnes for en af de sikreste Støtter for det offentlige Vel.) Det fortæner i Sandhed den lydeligste Paaanke, at det er kommet saa vidt, at enhver Apotheker, enhver Feltstær, Væder, Skæggeskraber, ja, hvad der er det besynderligste og græseligste, at enhver Skarperetter, giver sig, med den meest opblæste Stolthed, den taabeligste Selvtillid og tykkeste Uvidenhed, Navn af Læge, og paa en ligesaa uforstammet som fræk Maade bruger sin Segl paa Lægernes Alger, (!) og vandrer kneisende og opblæst over Dyngerne af de ved ham dræbte Liig; fremdeles, at det er kommet saa vidt, at Dvaksalverne suavere understøttes end forfølges, ja at mange blandt dem, foruden Tilladelse at øve deres Haandværk, erholde de fordeleligste Privilegier“ o. s. v.¹⁾

¹⁾ Bötticher l. c. p. 177. Mere, denne Gienstand betræffende, findes i „Nogle Oplysninger om Medicinalvæsenets Tilstand i Kiøbenhavn fort for Oprettelsen af Theatrum anatomicum (1736), fornemmelig udbragne af en til Magistraten af J. G. de Bötticher over Dvaksalvere indgiven Klage, dat. 4 Sept. 1735.“ See Samlinger til den danske Medicinalhistorie af Herholdt og Mansa. 3 Hefte, S. 295.

I Maret 1672 havde Kiøbenhavn, som man erfarer af Apothekertarten fra samme Aar, 4 privilegerede Apotheker, nemlig Hof-Apotheket, Love-Apotheket, Svane-Apotheket og Salomons Apothek¹⁾, og dette Antal forøgedes ikke før 1731, da Vaisenhuus-Apotheket paa Nytorv blev anlagt. At Trangen til flere Apotheker paa Pesttiden maa være følt, skjønes af en Begiering, der i December 1711 indkom fra Enkedronningens Hofapotheker, Johannes Jæger, om Privilegium paa at anlægge et Apothek i St. Annæ Qvarteer. Hans Ansøgning, der først indkom henimod Pestens Dødhjør, blev ifølge en Erklæring fra Facultas medica, og paa Grund af de andre privilegerede Apothekeres Modstræben, ikke bevilliget.

Deels ved fremfarne Kongers, deels ved private Mænds Godgjørenhed havde Kiøbenhavn allerede paa hiin Tid et ikke ubetydeligt Antal af Stiftelser for gamle, syge og værkbrudne Fattige, de egentlig saakaldte Hospitaller; derimod havde Byen ikke noget Lazareth eller Sygehospital, hvori dens syge Indvaanere til enhver Tid kunde optages til Helbredelse. Indretninger af dette Slags skyldes først en senere Tid. Det Kgl. Frederiks Hospital stiftedes først 1757, ligesom Almindelig Hospital først 1769 fik det Hverv at modtage Syge til Guur. For begge de militære Etater existerede derimod Sygehuse nemlig; for Soldaterne det saakaldte Krigshospital paa Ladegaarden uden for Byen, og for Matroserne det saakaldte Dvæsthuss²⁾. Men da disse militære Hospitaller

1) Disse 4 Apotheker eiedes paa hiin Tid af J. G. Becker, G. Fleischer, C. Herfort og J. Kirchhoff, om hvilke Apotheker-Tarten af 1672 har følgende Ordspil:

„Und wenn wir ihn Herfort einmal nach Kirchhoff tragen,
So wird er nimmer mehr nach Fleisch- und Becker fragen.“

2) Dvæsthuset var stiftet i Maret 1658, og først anlagt paa Bremerholm for saarede Baadsfolk; men skjøndt betydelige Summer

ofte i Krigstid ikke vare istand til at modtage Mængden af Syge og Saarede, bleve ikke sielden under saadanne Omstændigheder desuden private Huse leiede og indrettede for disse.

Ligesaa lidet som Kiøbenhavn havde faste Sygehospitaller, ligesaa lidet havde denne store By faste, lønede Fattiglæger, som til enhver Tid, og ikke allene under Epidemier, kunde yde de trængende Syge Hielp. Bistnok vare Barberere ansatte ved de fleste milde Stiftelser; men da kun en hoist ringe Deel af Stadsens syge Fattige i disse kunde optages, var dette et Savn, som dybt maa være følt. Vel var, som ovenfor bemærkedes, en Stadsphysicus, allerede i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, ansat i Kiøbenhavn; ligesom Tid efter anden, efter at Christian den Tredie havde indført en bedre Orden i Stadsens Styrelse, Physici være ansatte i flere af Danmarks Provindser, „den gemene Mand til Nytte i deres Sygdom og Strobelighed;“ men da en saadan enkelt Mandes Embedsvirk-

baade ved Kongens og andre Personers berømmelige Midkiærhed dertil vare stienkede, kom det dog formodentlig de indfaldne Krigstider ikke i behørig Stand. 10 Aar senere blev det endog, da Kongen behøvede de Bygninger og Pladse, det indtog, til Holmens Fornødenheder, forflyttet til Fattighusene paa Christianshavn, og derfra atter til Enden af Nyboder, hvor Guldhuset senere byggedes. Først 1682 udkom Fundats for et nyt Dvæsthuus, der Aaret efter blev opført i den derefter saakaldte Dvæsthuusgade, hvor nu en Soldater-Caserne findes. I dette skulde ifølge Fundatsen ifkun de Helbredelige optages, hvorimod de Incurable skulde anbringes i Pleiestifter. Skiondt dette Dvæsthuus oprindelig kun var bestemt for Sø-Etaten, bleve dog i en tidligere Periode ogsaa de qvæstede Soldater, maaskee fortrinnsviis de, der havde været ombord paa Krigsskibene, der indlagte, for saa vidt Plads havde (Jevnfør: Samlinger til den danske Medicinalhistorie. 1 Hefte, S. 69 o. flg.). Naar Krigshospitalet paa Ladegaarden er oprettet, kan jeg ikke angive. Den tidtomtalte Bøsticher siger, at Ladegaarden efter hans Forslag blev indrettet til et Krigshospital, da de fra den spanske Campagne hjemkomne syge Soldater trængte dertil.

somhed skulde fordeles paa en heel Provinds som Sicelland, Fyen, det Halve Nørrejyland, eller paa en Stad som Kiøbenhavn, saa skionnes deraf let, at ikke meget, med Hensyn til fattige Menneskers Hielp i Sygdomstilsælde, derved opnaaedes. Svad derfor den bekiendte Paulus Elie i Aaret 1528 med Grund kunde bebreide sine Samtidige, naar han siger: 1) „I alle Lande og paa alle Steder, hvor der er god Orden og Skik, holdes der paa Menighedens Pung vise og kloge Læger og forsøgte Bartskeerere, fattige Folk til Gode, som skal hielpes og styrke dem, om deres Sygdom kan hielpes; men vi danske Mænd have saa meget at giøre med Drif og Siæstebud, at vi kunne saadan mærkelig Ordinants ikke besinde — dette gialdt, om ikke i sin hele Udstrækning, saa dog for en stor Deel, endnu i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede.

At man længe før den Periode, vi her omtale, i Kiøbenhavn maatte ledes til at gribe Forholdsregler mod smitsomme og pestagtige Sygdomme, indsees let, naar man betænker, hvor ofte denne Stad i Tidernes Løb havde været et Bytte for saadanne Plager. Allerede i Aaret 1350, da Byen hørte under de roeskildste Viskopper, leed den overordentlig af den meest udbredte og meest dræbende Pest, der nogensinde har hlemsøgt Verden, og som har indpræget sig i den europæiske Menneskeslægts Grindring under Navnet: den sorte Død. 2) I det paafølgende Aarhundrede leed Kiøbenhavn i det mindste fire Gange af Pest, nemlig: 1406, 1446, 1461 og 1484, i hvilken sidste Pest Kiøbenhavn skal have mistet henved 2 Trediedele af sin Befolkning. 3) I det 16de Aarhundrede afløste den eye Pest

1) I sin Bog: „Suore frande mißlige, saare arme oc fattige mennisker schule tracteris oc besørges“ etc. Rhaffn. 1528.

2) *Mansa, de epidemiis maxime memorabilibus* p. 7 sequ. — Pontoppidan, *Origines Hafnienses*, S. 85.

3) *Mansa*, l. c. p. 13 sequ. Pontoppidan, l. c. S. 212. Bötticher, l. c. p. 82.

Epidemie den anden, med meget korte Mellemrum. Saaledes beretter Historien om Pest i Kiøbenhavn 1511¹⁾ (da endog Kong Hans's Son Franciscus døde deraf), 1519 og 1529 (i hvilke 2 Aar, især i det sidste, den saakaldte „engelske Svød“ tog grumt affted i Kiøbenhavn og stundom paa en eneste Dag bortrev 400 Mennesker).²⁾ 1536³⁾, 1546 (da saa mange døde i Kiøbenhavn, at man maatte begrave Eigene udenfor Byen), 1550 (i hvilken Pest mange adelige Familier uddøde), 1553 (meget heftig), 1564 og følgende Aar, 1575 og 76, 1583 (saa heftig, at 9000 Mennesker bortryffedes deraf i Kiøbenhavn)⁴⁾ 1592⁵⁾ og 1599.⁶⁾ Allerede strax ved det 17de Aarhundredes Begyndelse, 1601, overfaldt Pesten paa ny Kiøbenhavn, ligeledes 1619⁷⁾; under begge disse Pest-Epidemier blev Universitetet opgivet. 1625 leed denne By atter overordentlig af en pestagtig Sygdom, saa at mange Familier flyttede bort;⁸⁾ ligeledes 1629⁹⁾ og endnu mere 1637, da 5000 Mennesker døde;¹⁰⁾ atter 1645¹¹⁾ og 1654,¹²⁾ da det dobbelte Antal skal være bortryffet.

1) Ifølge et gammelt Manuscript. Jvf. Dagen for 1831 Nr. 248.

2) Hvitfeldts Danmarks Kronicke. Fol. Udg. II. S.

3) Fortalen til Henrik Smidts Beg om Pestilenss Aarsag o. s. v.

4) Om disse sidst anførte Epidemier og Kilderne til deres Studium, see Mansa: „Historisk Udsigt over de meest bekendte Epidemier i Danmark, fra 1539 til 1588;“ i Molbech's nordste Tidsskrift, 4 B. 1ste P. S. 75 flg.

5) Slange, Christ. IVdes Historie, S. 63 og 66.

6) Slange, a. St. S. 157. I dette Aar bortryffede Pesten i Aabyen 8000 Mennesker.

7) Slange, a. St. S. 172 og S. 424-426. *Olati Wormii et ad eum epistolæ*, p. 16, 25, 41.

8) Slange, a. St. S. 518. Bötticher, l. c. p. 83.

9) Ol. Worm, l. c. p. 152, 398.

10) Ol. Worm, l. c. p. 18, 483.

11) Ol. Worm, l. c. p. 525, 526.

12) Ol. Worm, l. c. p. 119, 589, 1073, 1129, 1132, 1134.

De Foranstaltninger, der i de ældre Tider (for Reformationen) fra Statens Side ere trufne mod truende eller udbrudte Pest-Epidemier have i Kiøbenhavn som i det hele øvrige Land upaatvilelig ene bestaaet i at henflye til det guddommelige Forsyns Varmhiertighed ved Bønner, Processioner, ved Syndernes Afbedelse, ved Offer, Fasten o. dsl.: Foranstaltninger, der maatte ligge saameget nærmere, som Pesten paa de Tider ansaaes som en Straf, Gud havde paalagt Menneskene for deres Synder. Efter Reformationen forordnedes vel bestandigen under saadanne ulykkelige Omstændigheder een eller flere Bededages Holdelse, saa at der fra Prædikestolene overalt i Danmark gjordes Bøn for at bevare Riget fra Pest; men man blev ikke staaende herved ene.

Allerede kort efter Universitetets Restauration finde vi, at de medicinske Professore udarbejdede populære, paa dansk skrevne Anviisninger til at kiende og behandle Pesten. Af Th. Bartholins allerede ovenfor citerede Ord sees, at disse Anviisninger vare beregnede paa, at Almuen af dem skulde lære at behandle sig selv under en grasserende Pest, da Lægerne hverken vare forpligtede eller villige til at komme de Syge til Hielp, og de saa i Pesttider som Pestchirurger ansatte Barberere ikke vare tilstrækkelige til at yde Alle den fornødne Bistand. Foruden Pestens Kiendetegn indholdt disse Anviisninger Opgivelse af Præservativ- og Guurmidler, som, under visse opgivne Navne og for en vis bestemt Priis, af Almuen kunde afhentes paa Apothekerne. De Fattige erholdt frie Medicamenter. *) Men uden at tale om det Mislige i enhver saadan Selvbehandling og i enhver saadan, for alle Constitutioner, for enhver Alder og ethvert Køn for-

*) „Skal,“ hedder det i Christian den Fjerdes Decret af 1643, „Pestmesteren gives og betales af Byen Medicamenter, som Fattige fri kan have hos ham at hente“ o. s. v

ud bestemt Gaarmethode: saa skjøntes let, at man af en anden Grund maatte tage Tilliden til disse Anviisninger, og denne Grund er ligefrem den: at de raadgivende Læger aldrig selv havde iagttaget, mindre behandlet nogen Pestsyg; og at de saaledes kun af almindelige Grundsætninger i Videnskaben eller af fremmede Skrifter afgave en Dom, som dog maatte være hoist tvivlsom og hoist forskiellig efter de forskiellige Epidemier. Af saadanne Anviisninger (*Consilia antipestilentialia*) havees een, skreven af den Kongelige Livlæge og Professor ved Kiøbenhavns Universtitet, Peter Capitain, i Aaret 1553; een af Professor Christian Morsing i Aaret 1546; een af det medicinske Facultet, skreven 1619, revideret 1637 og forøget 1654; og endelig een fra Pesten 1711, som vi senere nærmere skulle omtale, skreven af det daværende medicinske Facultet, saavidt jeg veed dog fornemmelig af Franckenaus.

Skjøndt upaatvivlelig allerede meget tidlig visse Forsigtighedsregler ere trufne med Hensyn til Samkvæmmet med Personer ¹⁾, som lede af smitsomme Sygdomme, eller med Hensyn til Handelsforbindelser med Stæder, hvor smitsomme og pestagtige Sygdomme herskede: saa synes dog bestemte Forbud derimod først at være udgaaene under Christian den Fjerde, ²⁾

¹⁾ I Christian den Andens Hofreglement, omtrent fra 1520, hedder det: „Er nogle af Capellanerne befængte af Pestilents, skulle de ei komme op at tiene, førend 6 Uger forgangne ere, efterat de have fanget Bob o. f. v.“ (See Almeennyttige Samlinger, 28 B. S. 34).

²⁾ Blandt de svenske Besvælinger, der fremsattes ved Grændsemødet i Anarød imellem de danske og svenske Affendinge 1624, er ogsaa følgende: At Danmark tvende Gange havde været tillukt og tilspærret for den svenske Konges Poster og Brevdragere til den danske Konge, paa Grund af Pesten, som grasserede i Sverrige. — Denne Grund ansaae de Svenske imidlertid kun for et Paaskud, som de Danske benyttede, for at faae Leilighed til at fortrædige de Svenske. At den neppe har været andet, og at Spærrings-Anstalterne kun ere drevne med lidet Alvor, fremgaaer noksom deraf: at Peiene i Danmark vare

og senere at være efterfulgte af de følgende Konger 1). Medens Spanien allerede i Midten af det 16de Aarhundrede havde meget fortrinlige og strengt overholdt Quarantine-Anstalter, gjaldt Flugt 2) fra de inficerede Byer som Hovedregelen i næsten hele det øvrige Europa; og først meget senere indførtes her, hvad Erfaring dog havde vist at være af stor Nytte i hiint Land. I Christian den Fjerdes Reces af 1613 bestemmes: at Ingen, som kommer fra Steder, hvor Sygdommen er begyndt, maa tillades Udgang til Steder, som endnu ere friske for den; at hvis dog Noget indkommer, indlægges han 4 eller 5 Uger i Pesthuset, eller i Bærelser, hvor ingen Sygdom har været, og tillades først at udkomme, naar imidlertid ingen Sygdom har vist sig hos ham; at Breve fra smittede Steder skulle giennemryges; at ingen Skibe eller Haandtering tillades fra saadanne Steder; og at aldeles ingen derfra komne Skibsfolk eller Varer tillædes at føres i Land, under Confiscation og anden højeste vilkaarlig Straf. — I et

aabne om Sommeren, da Pesten i Sverrige var heftigst, og derimod tillukte om Vinteren, da den var lenskædbig eller ophørte. "Og," fremføre de svenske Afsendinge, "endog Sygdommen meest forleden Aar (1623) tog Overhaand i Stockholm og Norkøping, saa undsaac man sig dog ikke ubi Presund, det derfra komne svenske Gods at ransage, under det Skin, at det ikke var didbragt fra pestbefængte Stæder; da det i Gierningen skeete, at deraf Told kunde tages." (Jevns. Slanges Christ. IVs Historie S. 513).

1) Saaledes udgik Forbud paa Handelen med Stæderne i Østersøen, især med Rostock og Danzig 1625; et lignende med Danzig 1660, med Königsberg 1661, med pestsmittede Stæder overhovedet 1680.

2) I en Tractat om Pesten, der tillægges en vis Biskop Knud (Episcopus Arusiensis civitatis Daciae 3: Westeraas (Arosia), og er trykt henimod Slutningen af det 15de Aarhundrede, anføres som Hovedmidlet mod Pest: at man forbedrer sig; men dernæst som et ikke ringere, at man tager Flugten. (Summum remedium est: ut tempore pestilentie penitentia & confessio medicamentis ceteris preferantur. Promitto tunc summe, quod valde bonum remedium est: fugere & locum infectum mutare.

Quarantaine-Forslag, som det medicinske Facultet i Maret 1661 afgav *), ifølge Befaling af Kong Frederik den Tredie, og som er fulgt i Rescriptet af 2de August s. A. angaaende Pesten i Königsberg, gøres Forskiel imellem saadanne Varer, hvorved Smitten kan hænge, og saadanne, som uden Skade kunne indføres fra smittede Steder, ligesom der ogsaa i samme bestemmes Forholdsregler ved hine Desinfection. — Dog saa noisagtige og bestemte Quarantaine-Anstalter, som dem Danmark fik, da den Pest-Epidemie, vi her omtale, truede og senere indtog sig, har vort Fædreland tidligere ikke havt. Disse skulle længere hen nærmere meddeles.

De af Pest Angrebnes Indespærring i deres Huse med en Sygevogter eller Sygevogterke, saa at al Samqvem med Andre, end den aandelige og legemlige Læge forbødes: var en med megen Haardhed og Consequence paa flere Steder i Europa tidlig giennemført Forholdsregel, der, saa nødvendig den end kunde synes at være, især i Byer, hvor man manglede et tilstrækkeligt Antal Sygehospitaler, medførte den meest forhadte og pijnlijkke Tvang for de elendige Paagældende. At slige Forholdsregler ogsaa i Kiøbenhavn tidlig have været anvendte, bør man med Sikkerhed kunne slutte. I Christian den Fierdes forhen omtalte Reces paabødes en saadan Indespærring, men dog under en mildere Form. De nærmest Beslægtede maatte, „om de det endelig ere begjærende, tilstedes til de Syge at indgaae; dog at de siden fra andet Selskab og Samqvem (undtagen Kirken) sig Entholde.“ Senere skærpedes disse Isoleringer; hvilket af det Følgende, naar Pesten 1711 nærmere omhandles, vil kunne erfares.

Under udbrudte Pest-Epidemier at affondre de Syge fra de Sunde, ved at indlægge hine i egne dertil indrettede Huse

*) Th. Bartholin de med. domest. Danorum. S. 327.

eller saakaldte Pesthospitaller, hvor flere af Pesten Besøgte i Fællesskab kunde nyde Pleie og Behandling: var en Foranstaltning, der maatte ligge meget nær, og derfor kan antages, tidlig at være truffen her i Kiøbenhavn, skøndt vistnok Pesthusene i denne By, som i det hele øvrige Danmark, vare meget langt fra at kunne ansees som Mønstre i deres Slags. Allerede i Aaret 1522 anlagde en rlig Kiøbmand, Claus Denne, et Pesthuus udenfor Kiøbenhavns Vesterport; rimeligviis i Anledning af den kort i Forveien (1519—1520¹⁾ grasserende engelske Sved. Men dette eksisterede i denne Form kun en meget kort Tid.²⁾ — I Aaret 1612, da stor Sygelighed, som det hedder hos Slange (i Christian den Fjerdes Historie S. 321), herskede i den danske Leir, blev en stor Mængde Syge, som vare komne tilbage fra Calmars Belei-

1) 1519 angives i Almindelighed som det Aar, da den engelske Sved herskede i Kiøbenhavn; men den vedblev ogsaa det paafølgende Aar. Hvitfeldt (Danmarks Krønike S. 957) beretter, at een af Kiøbenhavns første Professorer, Peder Slotte, døde 1520 af Pestilens.

2) 1524 fik Claus Denne Kgl. Brev paa at maatte opbygge et St. Annæ Hospital i Kiøbenhavn „paa det Sved, hvor St. Giertruds Capel staaer,“ med den Forpligtelse at stifte „et saa mærkeligt Hospital, som noget kan findes i Danmark, opmuret af Grunden, med Badstue og anden Bequemhed, som syge Mennesker besynderligen Behov have.“ (Wendts Bidrag til Fattigvæsenets Historie I Hefte S. 32 og flg.) Da Cl. Dennes Stiftelse, der, uagtet den anførte Bestemmelse, mere var et sædvanligt Fattig-Hospital end et Syge-Hospital, kom til at ligge i selve Byen, maatte det saaledes ophøre at være en Separations-Anstalt for Pestsyge. Det er af det her Oplyste — hvis ellers det af Cl. Denne paatænkte Hospital nogensinde kom istand, som vel er meget uvist — klart, at Jouge (i sin Kbhvns Beskrivelse) har Ret, naar han anseer det for rimeligt, at det Pesthuus, som i en senere Tid omtales, og som endnu eksisterer af samme Navn, skøndt af ganske anden Gavn, er identisk med det af Cl. Denne for smitsomme Sygdommes Skyld anlagte Hospital; hvorimod det er langt rimeligere, at Pesthuset er en Fortsættelse af St. Jørgens-Hospital udenfor Kiøbenhavns Vesterport, hvilket nærmere vil fremgaae af det Følgende.

ring, indlagt i St. Jørgens Hospital¹⁾ mellem Norre- og Vesterport. Det samme var Tilfældet i Maret 1619, da Pesten grasserede heftigt i Siælland, og dette Hospital atter blev brugt til at isolere de af Smitsoten Angrebne.²⁾ Fra denne Tid kaldtes det i Almindelighed Pesthuset. Paa Tider, da ingen Pest eller smitsom Sygdom grasserede, benyttedes St. Jørgens-Gaarden, ligesom tidligere, til en mild Stiftelse for trængende Fattige; ja denne Brug ophørte ikke engang, naar den benyttedes som Pesthus. I Maret 1632 bleve saaledes de af smitsom Sygdom Angrebne udførte til dette Hospital; men da bleve ogsaa dets Bygninger udvidede, for at gjøre en Skilsmisse imellem dem, som med smitsom Sygdom vare befængte og andre fattige syge Mennesker.³⁾ I Maret 1645 skienkede Christian den Fierde „til Pesthuset for Kiøbenhavn“⁴⁾

1) St. Jørgens Hospital er upaatvivlelig af alle milde Stiftelser i Kiøbenhavn den ældste, og var oprindelig bestemt til at modtage og affondre fra andre Menneskers Selskab dem, der lide af Spedalskhed, en Sygdom, som i Middelaalderen saavel her i Danmark som i den største Deel af det øvrige Europa var overordentlig udbredt. Allerede i det 13de Aarhundrede eksisterede et saadant, eller maaskee flere, i Kiøbenhavn. Herom vidne nogle endnu bevarede Gavebreve, hvorved større eller mindre Summer skienkedes til de Spedalskes Hospital (Pontoppidans Origin. Havn. S. 165—166). Lignende St. Jørgens-Gaarde besadde paa den Tid de fleste større Byer i Danmark. Men da denne Sygdom i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede mærkelig aftog, fik de efterhaanden en anden Bestemmelse. I Maret 1538 blev det Kiøbenhavnske St. Jørgens Hospitals fleste Indtægter tillagte Hellig-Aands Hospitalet i Byen; men det vedblev dog under en egen Forstanders Tilsyn at have endeeel Lemmer.

2) Pontoppidans Orig. Havn. S. 296.

3) Pontoppidan p. a. St. S. 296.

4) I Christian den Fierdes Decret af 1643 paabydes Oprettelsen af Pesthuse med egne Kirkegaarde til Fattiges Begravelser i alle Byer.

aarlige Indtægter af Kirkerne i Siælland; ligesom det allerede tidligere var befalet, at der hver Søndag og hellig Dag gik Tavler om i Kiøbenhavns Kirker til Hielp for dette Pesthuus. I den store Pest, som herskede i Kiøbenhavn 1651, blev det uden tvivl, ligesom tidligere 1632, anvendt til de Pestsyges Separation ¹⁾; men i Maret 1659 blev dette Hospital, ligesom det dengang udenfor Kiøbenhavn liggende Bartous Hospital, ødelagt i Anledning af Beleiringen. 1665 blev det anlagt paa ny (noget længere fra Staden, ned mod Kallebodstrand, paa Vesterfælled, hvor det endnu staaer og har samme Navn, men er privat Mand's Eiendom); men det blev nu en ganske under Fattigvæsenet i Kiøbenhavn sorterende Stiftelse, hvor gamle, fattige, skrobelige tildeels affindige Mennesker ²⁾ bleve optagne; og skøndt det fremdeles vedblev at kaldes Pesthuset, tiende det i den kommende Tid ikke mere til den Brug, hvorpaa dets Navn tyder. Under Pesten 1711 havde Kiøbenhavn ikke en eneste Bygning, bestemt til Pestsyges Modtagelse, men den da nedsatte Sundheds-Commission maatte, efterat Sygdommen begyndte mere og mere at tage Overhaand, dertil indrette en af en privat Mand leiet Gaard.

Uagtet der hverken i de tidligere Bevillinger for enkelte

¹⁾ Men at det ogsaa da tillige har været en almindelig Pleiestiftelse sees af Wolffs *Encomion regni Daniae*, trykt 1654: „Kiøbenhavns velvise Magistrat har ladet stifte et Pesthuus, derudi at indtage Fattige, naar de blive syge, og Tjenestefolk, som tiene de Folk, hos hvilke lidet Hielp var at formode, indtil de bleve igien helbredede og vel tilpas, og kunne komme til at tiene igjen; faae de ikke deres Helbred igjen, da blive de derinde deres Livstid.“

²⁾ Ligesom der allerede ved Udbidelsen af St. Jørgens-Hospital 1632 sammesteds var oprettet en Daareliste for at forvare Affindige, saa blev denne Brug nærmere reguleret ved Rescript af 26de Juni 1697. Ved Rescr. af 31te Aug. og 3die Sept. 1703 blev det bestemt, at arme Folk, som ere beskafte i Ansigtet eller paa Hødderne, skulde optages i Pesthuset udenfor Vesterport.

Wartskørere, eller Skraaer for Warbeerlaug i Byerne, saa lidt som i de bekiendte Statuter for Warbeeramtet i Kiøbenhavn af Aar 1577¹⁾ findes nogen bestemt Hentydning paa at Warbererne vare forpligtede til at tiene som Pestmestere (et Navn, som man, saavidt jeg veed, ogsaa først i det 17de Aarhundrede begyndte hos os at bruge): saa laae dog upaatvilelig denne Bestemmelse i den Clausul, der altid findes tilføiet de givne Bevillinger, at de skulde være rede til Kongens Tieneste; hvorved ikke allene Tienesten i Krig, til Lands eller Vand, men ogsaa den ikke mindre vigtige Tieneste under Pest-Epidemier kan antages at være forstaaet. Først ved Christian den Fjerdes titomtalte Reces af 1613 blev noget Nøiere i denne Henseende bestemt. „Naar Pest udbryder,“ hedder det i denne, skal strax en god og vel forfaren Pestmester eller Wartsker antages, og have en god Maanedsløn af Byen, saalænge Sygdommen varer. „Ham skal og sættes hvad han af de Syge, som Formue have, maa tage; de Fattige skal han for lutet og den Løn, han af Byen haver, tiene og besøge, saa og bruge de Raad, Medici foreskrive. „Og skal han i Begyndelsen selv endog uombedet gaae i de Huse, hvori Pesten begynder, der lade ryge og bruge Raad, Præservativer, og alting forekomme, saa vidt Gud den Allermægtigste giver selv naadelig Raad og Lykke; og naar Pesten græsler, da skal han meddele Enhver Raad, som Raad er begierendes, dem ogsaa, som ham lader fordre, besøge, og overalt tage Vare paa Pesthusets Syge.“ — Disse Bestemmelser gjaldt i Hovedsagen aldeles paa den Tid, vi her omtale. De yngste Mestere i Amtet vare fornemmelig forpligtede til denne Tieneste.²⁾

¹⁾ Disse ere aftrykte paa Latin i Th. Bartholini's Cista medica, p. 61, men i Originalsproget (Dansk) i Perholdts Archiv for Lægevidenskabens Historie, S. 115.

²⁾ I Anledning af en Warbeersvend's Examen og paafølgende Optagelse i Lauget 1673, hedder det saaledes i Oldermændsbogen: „Han (den

Helsingør, der i Middelalderen maatte lide meget ved Fienders Overfald, Brand og Plyndring (s. Ex. af Lybekerne Aar 1311, 1372 og 1522) tiltog dog snart igjen, baade i Størrelse og Folkemængde, da Øresunds Told, som der fra ældgammel Tid blev opkrævet, og Byens herved fremhiulpne Handel, gav den vigtige og betydelige Næringskilder. Den var saaledes allerede paa den Tid, vi her omtale, en temmelig anseelig Kiøbstad, med henved 6000 Indvaanere; og i det Hele bedre bygget, end den ældre Deel af Kiøbenhavn. Ved det store Antal Skibe, der allerede i det 17de Aarhundrede passerede fra og til Østersøen glennem Øresund, og som efter Wolffs Encomion regni Daniæ (S. 519) undertiden paa een Dag kunde beløbe sig til 2 à 300, ja endog 600 og flere Goffardieskibe, havde Byens Indbyggere stor Fortieneste; men vare og, da ingen regelmæssig og vedvarende Quarantaine sikrede dem, idelig udsatte for Tilførelsen af smitsomme Sygdomme. Med Hensyn til Communalforfatning, Sundhedspolitik og Medicinalvæsen, stod denne By omtrent paa samme Fod som Hovedstaden; dog snarere under samme, saa at det, der tidligere er fremsat om Kiøbenhavn, for største Delen ogsaa gielder Helsingør. Nogen ansat eller offentlig lønnet Læge havde denne By paa bemeldte Tid ikke, og, saavidt jeg har fundet, ikke engang nogen privat practiserende Læge. Omtrent mod Aaret 1704 opholdt den før omtalte J. G. de Bötticher sig i Helsingør; men forlod Byen atter efter megen kort Tid, og tog 1705 Doctorgråden i Kiøbenhavn. Derimod

examinerede Svend) gav en Revers fra sig, at han vilde være Lauget tro og huld, fortie hvad der passerede i Amtet, og love, at han, naar en Pest udbrød, som den yngste Mester i Amtet vilde lade sig bruge som Pest-Mester og Barbeer, ligesom alle før ham i Lauget havde gjort. De yngste Mestere paalaae endnu en anden Forpligtelse, den nemlig at jage Bonhaser og Jullere.

havde Byen flere Amtsmestere. I Siælland var vel en Land-
 medicus, Dr. Johannes Elias Müller, offentlig ansat
 og lønnet; men han boede i Sorøe. Under Pesten fik han
 Ordre til at holde sig færdig, om hans Tjeneste kunde begie-
 res i Helsingør og Omegn. Skiondt der, paa hans Ansøg-
 ning, tilstodes ham et maanedligt Salarium af 20 Rdl. for
 at holde sig parat til denne Tjeneste, blev den dog i Siernin-
 gen ikke requireret af ham. Et Hospital havde Helsingør,
 der tidligere var doteret med rige Indkomster fra Skaane,
 hvoraf baade Skolen og de fattige Syge havde deres Opheld.
 Men ved Skaanes Tab gik det meget tilbage for dette Hospi-
 tal; skiondt det senere ved aabent Brev af 1ste Sept. 1661 er-
 holdt Tavlepenge af hver Kiøbsted og Landsbykirke i Dan-
 mark, undtagen af Kiøbenhavns Kirker.

Efterat den fra Constantinopel udgaaede og stedse mere
 og mere Nord paa trængende Pest, som ovenfor beskrevet, havde
 naaet Danzig og flere Stæder ved Østersøen, og Danmark
 saaledes i høi Grad truedes: udgik 1709 d. 16 Aug. et For-
 bud, hvorved al Handel til og fra det Danske Monarchies
 Riger og Lande paa Danzig og andre befængte Stæder i
 Østersøen ophævedes. I alle Søstæder i Danmark dannedes
 der en Commission, bestaaende af En af Dyrigheden, En af
 de bedste Borgere og En af de erfarenste Skippere, som tillige
 med Tolderen og Apothekeren, hvor en saadan var, og med
 en Chirurgus *) skulde examinere alle fra Østersøen kom-
 mende Skibe, og lægge ethvert mistænkt Skib i Quarantaine.
 Amtmændene fik Befaling at udsætte expresse Strandvagter,
 for at have nøie Tilsyn med Lodser og Fiskere, som under
 Livsstraf forbødes at komme nogen Seilende omborde. For at

*) At ingen Læge omtales som Medlem af denne Commission, er bevi-
 sende for hvad forhen er fremsat om Landets Trang paa Læger.

Ingen skulde være ubidende om deres Pligter i denne Henseende, bleve i alle de Kirker, som laae Stranden nærmest, Placater desangaaende hver Søndag oplæste fra Prædikestolen. I Mundingen eller Indlobet til enhver Havn udlagdes et Skib eller mindre Fartoi ¹⁾ paa Bagt, som skulde forbyde ethvert, hvad enten under dansk eller fremmed Flag seilende Skib at indlægge, førend Sundhedspassene befandtes rene. Breve og Papirer skulde tages med en Tang eller andet beqvemt Instrument, og giennemryges med Svool, Malurt og desl., førend de bragtes paa Toldboden. Breve fra Polen, Preussen og Pommern maatte fra Posthusene i Lybeck og Hamborg ikke forstikkes til Danmark, førend de vare giennemrøgede. — De Steder, hvorhen mistænkte Skibe bortvistes for at holde 40 Dages Quarantaine, vare: Saltholm for Kiøbenhavn og Siølland; Sprogø i store Belt og Brandsøe i lille Belt for Fyen; Kysholm ved Samsøe for Jylland; Alsøe for Lolland og Falster, og Bresen for Langeland. Paa disse Steder befaledes det, at Huse skulde opføres eller indrettes til Logie for Quarantainisterne, Pakhuse for Godsset og Varerne og Pesthuse for de Syge. De forsynedes med en Huusvert, en Chirurg med Evende og Dreng, og de nødvendige Levnetsmidler og Medicamenter ²⁾. Ved Rescript af 19de August 1709 til Biskopperne i Danmark blev det befaleet, at der fra Prædikestolene overalt i Riget skulde gøres Vøn for at bevare det fra Pe-

¹⁾ Fregatten *Prøen* blev den 31te Aug. 1709 beordret til Station ved Helsingør, for at vaage over Quarantaine-Anordningernes Overholdelse; et lille Fartoi i samme Hensigt til Kjøbns Rhed; et andet mellem Femern og Lolland; et tredie i lille Belt, og et fierde mellem Møen og Stevns. (Gardes Efterretninger om den danske og norske Sømagt. 2 B. 2 S. S. 98.)

²⁾ Ifølge Rescript af 28de Sept. 1709 til de Deputerede for Finantferne skulde der, med Hensyn til Omkostningerne for de nævnte Quarantaine-Indretninger, udstedes Creditordre til Amtsluenerne, indtil en rigtig Repartition paa Publicum kunde blive giort.

sten. Professorerne i det medicinske Facultet fik under samme Dato Ordre til: „at de paa det medicinske Auditorium to Uger om Dagen skulle læse paa Dansk, hvorledes farlige pestlentielle Sygdomme skulde præcaveres, kiendes, omgaaes og cureres, hvortil de skulde indvitere ikke allene Studiosos paa Academiet, men og det hele Vartskeramets Mestere og Svende; og maatte det undertiden være tilladt en eller anden Mester eller Svend at examinere.“

Forbudet paa Handelen med Danzig og flere af de østerrøiske Steder maatte være saa meget mere trykkende, som den haarde Vinter 1709 havde forarsaget megen Dyrtid. I August Maaned s. A. (d. 26de) blev det derfor forbudt at udføre noget slags Kornvarer, undtagen Boghvede, fra Danmark. Erangen til Tilførsel af Kornvarer udenlandsfra tiltog desuagtet, saa at Kongen i Mars 1710 maatte bevillige sine Undersaatter at befæle de i Østersøen inficerede og mistænkelige Stæder om Kornvarer; dog under den Betingelse, at Skipperne saavel som Folkene edelig forpligtede sig til at efterleve de Instructioner, som Sundheds-Commissionen foreskrev dem, betræffende Maaden, hvorledes de skulde forholde sig paa de inficerede Stæder, og senere, naar de kom hjem. I August s. A. ophævedes Forbudet mod Handelen paa Danzig; derimod skulde det vedblive at gælde med Hensyn til de andre smittede Stæder ved Østersøen.

Imidlertid udbredte Pesten sig i Sommeren 1710 mere og mere i det nordlige Tydskland, og ved Rescr. af 1ste Sept. s. A. til Stiftsbefalingsmændene, Amtmændene og Magsstrakterne i Danmark, paalagdes det dem, alvorlig at overholde den d. 19de August forrige Aar udgangne Anordning*). „Vore Lande“,

*) At Anordningerne ikke nøiagtigen have været fulgte, at Strandvagterne have ladet Folk fra Skibene uhindrede gaae i Land paa Kysten, ja at danske Færgemænd selv have ført smittefængende Varer, saasom

hedder det, „maae bære største Frygt for at drive nogen Handel med Königsberg, Stettin, Stargard og endeel mecklenborgske Landstæder.“

I Helsingør¹⁾ frembød Mængden af de som oftest paa Kbheden liggende Skibe de største Vanskeligheder med Hensyn til Overholdelsen af de paabudte Foranstaltninger, og det uagtet en bevæbnet Barkasse i Sommeren 1710 var commanderet til at assistere det der liggende Bagtskib (Snauen Frosken Elfen, der havde afløst Snauen Phoenix.)²⁾ Det var saaledes ikke uden Exempel, at Færgemændene havde bragt Folk iland fra smittede Skibe³⁾. Udskillige engelske og hollandske Skippere negtede at heise Quarantaineslaget, (som paa den Tid var hvidt) og at lægge sig for Anker, hvor Bagtskibschefen befalede det. Disse Vanskeligheder forøgedes endmere i November, da der indløb Efterretning om, at Sygdommen var udbrudt i Stockholm og flere andre Stæder i Sverrige, hvorfor ogsaa de nordfra kommende Skibe skulde examineres. I det Hele manglede man et tilstrækkeligt Antal af paalidelige Mænd, til hvem man kunde betroet Bagtholdet.

Sundhedstilstanden i Helsingør havde ikke desmindre hele Sommeren 1710, saavidt det skønnes, været god; og først i

Hør iland, sees, blandt andet, af Klager, forebragte for Helsingørs Sundheds-Commission.!

1) Med Hensyn til den paa de følgende Blade givne Beskrivelse af Pesten i Helsingør, da skylder jeg her offentlig at bevidne Dr. Stadsphysicus Klem i Helsingør min Tak, fordi han velvilligen til Afbenyttelse har overladt mig nogle Optegnelser om Pesten i denne By, som han har uddraget af den der nedsatte Sundheds-Commissions Protocoller.

2) See Garde's Efterretninger om den danske og norske Somagt 2 B. 3 S. S. 187. 201.

3) Det blev derfor senere anordnet: at alle Baade til en vis Tid skulde laases i Helsingørs Havn om Aftenen, og først gives frie om Morgen til dem, som vare forsynede med Tegn.

de sidste Dage af September indtraf et mistænkeligt Dødsfald, idet en Silkevæver fra Stockholm, der var kommen til Byen to Dage forend de svenske Stæder erklæredes smittede, blev syg i sit Logie hos en Færgemand Dow i Strandgaden, og døde efter 4 Dages Sygdom af en typhøs Feber med Petechier (Fleckfeber). Tiorten Dage derefter bleve i samme Huus en Dreng paa 14 Aar, Huusmoderen og en Pige syge, hvoraf de to forst efter faa Dage døde under samme Tilfælde som hiin, med Undtagelse af, at der hos Konen i Huset ikke saaes Pletter. Ved en den 19de November foretaget Undersøgelse fandtes imidlertid ingen at lide af mistænkelig Sygdom; og sees det da, at al Praxis i Byen besørgees af Apothekeren Peckel og 4 Barberere, hvoraf En, ved Navn Lindorf, var den meest brugte. En anden af disse havde nogle Patienter fra de Kongelige Skibe, som vare indlagte i de Fattiges Huse (det før omtalte Hospital).

Fra den i Helsingør nedsatte Sundheds-Commission, der bestod af Commandanten paa Kronborg, General-Major Pforten, Justitsraad og Tolddirecteur Kenckel og tvende af Magistraten, Borgemeister Garben og Jesper Fahrenhusen, udgik nu en indstændig Anmodning til alle Byens Beboere, hvorved de opfordredes til strax at anmeldte, naar Noget blev syg.

Kort efter indtraf flere Dødsfald paa Lappen, en af Færgesolk, Lodser og Fiskere beboet Forstad, Nord for Byen. Ifølge en Indberetning af 28de Nov. vare 6 Personer døde kort efter hinanden. Men de til Egenes Besigtelse udsendte Barberere, Lindorf og Meyer, havde ei foresundet noget egentligt tegn paa Sygdom hos dem. De tilskrev deres Død allene Hunger; da de efter Naboernes Udsigende kun havde havt raae Kaalstokke og Vand at leve af, paa Grund af den almindelige og tiltagende Armod og Hungers-

ned. De angrebne Huse bleve nu spærrede og Vagt sat ved dem, efterat først de Afdodes Efterladenskaber vare brændte.

Som Følge af disse foruroligende Efterretninger fik Statsraad Georg Grundt, Viceborgemeester og Stadsphysicus i Kiøbenhavn Johan Sichel, og Michael Scharfenberg, Apotheker sammesteds, under 3die December Ordre at begiøve sig til Helsingør, for med største Flid at undersøge Tilstanden der, og derefter tilligemed Sundheds-Commissionen i Byen „at tage Præcaution, enten med Byens ganske Tilspærrelse, om der befindes saadan Sygdom, som kan være af farlig Consequens, eller paa andre Maader at giøre forsigtig Anstalt.“ Sandtæg Rygtet om at Pesten var udbrudt i Helsingør usandt, skulde den udsendte Commission tage Tingsovidne derom. Efter denne Commissions Befaling bleve nu de allerede trufne Anstalter, med Hensyn til Smittens Forplantelse fra de angrebne Huse paa Lappen, skærpede; men da ingen yderligere Forholdsregler toges, især med Hensyn til Byens Afspærring, saa maa Commissionen ikke have fundet tilstrækkelig Aaledning til at erklære den for pestbefængt; hvilket den, ifølge de allerede givne Oplysninger, ei heller da kan antages at have været.

Sygdommen paa Lappen udbredte sig imidlertid videre og selv blandt de Militaire, saa at der den 23de Dec. af disse vare 17 Syge og 2 pludselig Dode. De Syge bleve affondrede fra de Friske. Lappen blev spærret, og Omsorg draget for at hindre al unødvendig Forbindelse inellem denne Forstad og Helsingør selv, som endnu synes at have været fri for mistænkelige Tilfælde. Ved Rescr. af 24de December blev en Medicus, Dr. von Westphalen, og en Chirurg Drewis tilstaaet en maanedlig Gage, hiin af 50, denne af 8 Rdl., for deres Tjeneste og Opvartning hos Helsingørs Fattige. Desuagtet tilflog Sygdommen mere og mere. I Januar viste der sig hos flere

Soldater under Sygdommens Forløb Buboner (Kiertelhævelser i Lysken, Armhuulheden o. s. v.), der mere og mere maatte bestyrke Formodningen om, at den udbredte Sygdom var af pestagtig Natur. Den 14de Januar udgif der fra det i Kongens Fraværelse nedsatte Conseil en Befaling til Præsteskabet, Dr. Westphalen og samtlige Chirurger og Vartskærere i Helsingør, at de til næste Dag (d. 15de Jan.) skriftligen under deres Hænder og ved deres Saligheds Fed skulde give Underretning om Sygdommen i Helsingør, „hvorvidt den var smitsom og pestilenzialist eller ikke.“ Deres Beretning maa ikke have været fuldkommen klar og bestemt; thi faa Dage efter nedsendtes Dr. Jens Ving, der i den foregaaende Sommer, som Overmedicus paa den danske Flaade, havde havt Leilighed til at see og behandle en Mængde, af ondartede Febre angrebne Matroser og Soldater. Hans Hverv var at undersøge om Pesten var tilstede eller ikke. Han skulde først underhaanden indhente Oplysninger hos Apothekeren, Barbererne og de Syge, og siden conferere med Dr. Westphalen. Resultatet af hans Undersøgelse blev: at ingen Pest herskede i Helsingør, men vel en ondartet epidemisk Feber. Under 1ste Februar fik det medicinske Facultet og Stadsphysicus Johan Sichel Befaling at conferere med de Kgl. Livmedicis: Justitsraad Johan Conrad Wolfen, Justitsraad Johan Adam Hoffstetter og Johan Buchwald, om Sygdommen i Helsingør, og derom uden Ophold at indgive deres Betænkning. Men da denne nødvendig maatte være afhængig af de fra Helsingør indkomne Beretninger, navnlig Dr. Vings, hvilken Læge med bestemte Ord havde erklæret, at ingen Pest herskede i denne Bye, saa er det begribeligt, at Helsingørs allerede da paatænkte og foreslaaede Indespærring, for at frelse Hovedstaden og det omliggende Land, ikke kom til Udførelse, men udsattes til et Tidspunkt, da Sygdommen havde taget saadan Overhaand, at in-

gen menneskelig Foranstaltning kunde modstaae dens Magt. Dr. Ving maatte siden, da hans afgivne Betænkning ansaaes at have foranlediget Smittens Overførelse til Hovedstaden, høre meget ilde af de Kiøbenhavnske Læger, og vistnok ikke uden Grund. Vötticher kalder saaledes hans Beretning om Tilstanden i Helsingør uoverlagt og falsk (relatio insulsa et falsa*), og tilskriver for største Deel den Tro, man fastede til Ving, i Stedet for at høre hans (Vöttichers) og andre Lægers Raad, at Smitten blev overført til Kiøbenhavn. Skiondt nu vistnok de flere pludselig indtrufne Dødsfald paa en Tid, da Pesten rasede rundt omkring i de nærliggende Lande, vel burde gjøre Dr. Ving mistænkelig og tilbøielig til at tilraade Byens Afspærring: saa bør man dog billigen betænke, at paa den ene Side de hidtil stedfundne Tilfælde helst rimeligen ikke havde frembudt aldeles bestemte og characteristiske Mærker paa Pesten; og at han paa den anden Side udsatte sig for et meget betydeligt Ansvar, hvis han uden tilstrækkelig Grund havde tilraadet en Foranstaltning, der maatte have de meest uberegnelige og ulykkelige Forstyrrelser i Handel og Vandel og i Familielivet til Folge. Maaskee tør man ogsaa antage, at de af Byens Indvaanere, hos hvem han skulde hente sine Underretninger, just af Frygt for denne indgribende Foranstaltning have skjult de enkelte Tilfælde, som maaskee vilde have ledet ham til at antage Pestens Tilstedeværelse, og saaledes til at raade til Byens Afspærring.

Med Hensyn til Omsorgen for de Syge, hvoraf de fleste

*) Anf. St. S. 68. Naar Vötticher ved den Leilighed siger, at allerede paa denne Tid over 800 Mennesker vare bortrykkede af den herskende Sygdom: da er dette upaatvivlelig aldeles urigtigt; og denne Beretning skyldes enten hans almindelige Hang til Overdrivelses sin Tilværelse; eller den maa forklares derved, at han skrev sit ubefløjede Værk over Pesten, hvori flere Oplysninger om den i Helsingør og Kiøbenhavn 1711 græsferende Pest ere givne, henved 25 Aar efter den Tid.

i deres elendige, for alle Nødvendigheds-Artikler blottede Huse maatte lide den største Nød, havde Kongen under 21de Januar befalet, at der i Hospitalet i Helsingør, hvor der var mere Plads, end de derværende Lemmer brugte, skulde gøres Anstalt til, at saa mange syge Folk, saavel af det Militaire som Andre, som Hospitalet kunde rumme, deri skulde indtages. Denne Foranstaltning gjaaldt upaatvivelsig ene for selve Byen Helsingør, hvorhen Sygdommen nu synes at have udbredt sig. Den paabudne Spærring af Forstaden „Lappen,“ hvor Sygdommen først var udbredt, var nemlig saa slet bleven overholdt, at man opdagede flere Personer, som derfra havde trængt sig ind i Byen. Navnligen var en Waagekone, som havde gjort Tjeneste hos de Syge paa Lappen, tværtimod Forbudet, gaaet til Helsingør, og var død der tilligemed sin Mand. Fra den Tid udbredte Sygdommen sig mere og mere i Helsingør selv, og yttrede sig i Februar i flere bedre Huse. Under 21de Januar udgik ligesledes et Rescript til Sundheds-Commissionen i Helsingør om at afføndre de Friske og Syge paa Lappen. De Friske skulde sendes til Saltholm, for at holde Quarantaine; de Syge pleies i Huse paa Lappen, og naar de begyndte at komme sig, adskilles fra de Syge i andre Huse. Borgemeester og Raad fik Befaling at afbrænde de smittede Huse paa Lappen med alt det deri værende Behave.

I Februar (d. 7de) fik Vicebranddirecteuren i Kiøbenhavn, Gregers Romer, Ordre til at begive sig til Helsingør, for der, indtil videre, at indtræde i Sundheds-Commissionen og tilligemed de øvrige Committerede paasee Foranstaltningernes rette Overholdelse. Det paalagdes dem, flittigt at correspondere med Politie- og Commerce-Collegiet i Kiøbenhavn, med Hensyn til om Sygdommen tager af eller til. Da det Sidste desværre var Tilfældet, fik Amtmanden paa Kronborg Amt, Geheimeraad Johan Otto Rabe, Befaling til at indrette Kronborg

Ladegaard til at modtage syge Soldater og andre Syge i Helsingør, dog saaledes, at der gjordes Separation imellem de meget syge og de mindre syge, ligesom imellem Soldaterne og Borgerne. Imidlertid kunde Kronborg Ladegaard ikke uden stor Besvær, formeddelt det derværende Rgl. Fourage-Magazin og formeddelt Forpagterens Prætenstioner, indrommes til det omtalte Brug; hvorfor Kongen befalede, at „Baaningen i Kronborg Have“ skulde bruges til at holde Quarantaine i*), og at et Hus noget derfra, „Vilet“ kaldet, skulde leies til de Syge af Borgerfabet i Helsingør og dertil indrettes.

Den 9de Marts var imidlertid Sygdommen saa godt som ophørt paa Lappen, saa at Quarantainetiden her nedfattes til 5 Uger. I Helsingør vare derimod indtil den Tid 8 Huse smittede, hvoraf 30 Personer vare døde. I Ugen fra 6te til 13de Marts døde 9 Personer, hvoraf kun 2 paa Sygehuset. Men ogsaa her syntes nu Sygdommen at ville aftage; ja man begyudte endog at raadslaae om Byens Rensning, inden det mildere Veir indtraadte. Men herved mødte Vanskeligheder, som man ikke skulde have ventet. Sundheds-Commissionen kunde ikke opdrive det hertil nødvendige Antal Vogne. Den havde indgivet en Ansøgning om at erholde Bøndervogne, men dette var blevet afflaaet; og Byens Folk, der havde Heste og Vogne, undslog sig for at tage Deel i Arbeidet. Ogsaa hindredes Commissionen meget i sin Virksomhed af Mangel paa Penge.

Snart indtraf ogsaa henimod Midten af Marts i Byen paany flere pludselige Dødsfald, med Tilfælde af Buboner og sorte Pletter, og nu stred Sygdommen, som man fra dette

*) I den Helsingørske Sundheds-Commissions Protocoller anføres, at nogle Huse, „Lille Jylland“ kaldede, udenfor Svingsporten valgtes til Quarantaine-Anstalt for de Helbrejede.

Dieblif med Bestemthed kunde falde Pesten, frem med raske Skridt. Tilstanden var saa meget forgeligere, som Commissionen af Pengemangel ikke saa sig istand til at underholde de Syge i Sygehuse, eller de Helbredede i Quarantaine-Anstalterne *) Dr. Westphalen laae syg og helbrededes først efter 7 Ugers Forlob. En Regimentsfeltkirur Kähler og Barbererne besørgede imidlertid de Syges Guur. Formedelst dette nye Udbrud af Sygdommen befalede nu Politie- og Commerce-Collegiet i Kiøbenhavn, at Ingen maatte forlade Helsingør, at Vønderne ikke maatte føre Ind i Byen, og at Ingen tilføes maatte komme derfra til Kiøbenhavn, men skulde lægge an ved Quarantainebroen; og da det fornemmelig var imellem Soldaterne, at de fleste Sygdomstilfælde i den senere Tid vare udbrudte, saa foresloges, at lægge dem i Leir. Dette Forslag blev fulgt, og havde, med Hensyn til Soldaternes Sundhedstilstand, den forønskede Virkning.

Spærringen af Byen blev dog ei strax sat i Udøvelse. Commissionen gjorde Remonstrationer, støttende sig paa Rodemeistersnes sidste Indberetninger, efter hvilke ingen mistænkelige Sygdomstilfælde mere skulde være i Byen. Imidlertid erfares dog kort efter af Commissionens Protocoller, at Folk skulde deres Sygdom.

For øvrigt var Sygdommen heller ikke indskrænket til Helsingør allene. Ved en af Branddirecteur Rømer og Barberer Drewis foretagen Undersøgelse fandtes, at blot paa Nalsgaard, et Fiskerleie i Nærheden af Hellebø, Nord for Helsingør, var

*) Efterhaanden havde man nemlig seet sig istand til at indrette 3 Sygehuse, der alle vare beliggende udenfor Byen, nemlig et i „Lille Zylland“ paa „Sonden,“ hvilket var det først etablerede af dem alle; et paa „Blegdammen,“ og et i „Norske Poststrytter,“ hvoraf det første tillige tjente som Quarantaine-Anstalt. Af Barberernes og Rodemeistersnes Lister over de Syge sees, at alle disse Sygehuse i Midten af Marts have været i Brug.

siden Paaske af 200 Mennesker døde 27 med Tilfælde af Kier-
telhvævelser (Vuboner); og saaledes i flere Byer nordenfor
Helsingør. Den 10de April fik Dr. Westphalen Befaling at be-
give sig til 3 Landsbyer paa Kronborg Amt, nemlig Hornbæk,
Steenstrup og Hornby, hvor der herskede smitsom Syg-
dom, for der at underrette sig om dens Beskaffenhed, anordne
de nødvendige Præcautioner og derom at gjøre Indberetning.
Ifølge denne bleve Amtmunt Rabe og Krigscommissair Ros-
gaard beordrede til at gjøre Anstalter mod Sygdommen i
disse Landsbyer, at separere de Friske fra de Syge i visse
Huse eller Værelser, forhindre al Slags Omgængelse med andre
Byer, foranstalte, at de Syge pleies og sees til Gode o. s. v.,
hvorom de skulle conferere med Dr. Westphalen. Desuagtet
udbredte Sygdommen sig videre paa Landet, og var i Mai
overordentlig heftig i Tikøb Sogn. Sygdommens Sympto-
mer vare her de samme som i Byen.*)

*) Med Hensyn til den grasserende Sygdom i disse Byer befalede
1) Ingen Bonde maa forlade Amtet uden Sundhedsbeviis, at ingen
Sygdom har hersket i hans Huus i de sidste 6 Uger. 2) Den anord-
nede Bøgt maa under Livsstraf ikke komme i de befængte Huse, eller
Folkene fra disse, naar de gaae til deres Avling, nærmere end 50
Skridt, og saaledes at de Mistænkte have Binden i Ansigtet. 3) Pro-
vjanten skal henlægges paa et Sted paa Marken. 4) eller paa en i
Døren af Huset anbragt Klap. 5) Vaagekæernerne forbydes under Livs-
straf at bestaae Husene. 6) Der anordnes en egen Præst og Jorde-
moder til de Syge. 7) Angribes Regen i et Huus, da skal dette ved
andre udenfor Huset boende sunde Folk angives. 8) Et befængt Huus
omgives med Bøgt. 9) 3 Vespuse skal sættes Vand med Løg eller
ulastet Kalk. 10) De, som boe næst ved befængte Huse, skulle lukke
Vinduerne op imod Nord og Ost to Timer efter Solens Dvgang
og lukke dem, førend Solen gaaer ned. 3 taaget og regnfuldt Veir
skal de holdes lukkede. Beboerne opfordres til ofte at stife Klæder
og udlufte dem; til at ryge Husene og til ikke at gaae ud uden at
have nydt noget. 11) De smittede Huse betegnes med et hvidt Kors.
12) Fjærfreature og Katte i befængte Huse ihjelslaaes; ligelædes Hund-
de, naar de ei fastbindes. 13) Dvæget sammenholbes hjemme eller se-
pareret fra det sunde Dvæg. 14) Dvæg fra Huse, hvor Folkene ere uddøde,

Efterat Husene paa Tappen vare vel giennemrøgede og udluftede, og ligeledes Sengs og Gangklæder luftede, bagte, røgede og de gamle Pialter brændte,*) blev denne lille By den 15de Mai erklæret for reen og smittesfri. I Helsingør selv greb Sygdommen derimod mere og mere om sig, hvortil Marsfagen angives at have været, at Borgerne practiserede de Sengklæder ind i Byen, hvorpaa Soldaterne havde ligget udenfor Svingsporten.

Dr. Westphalen euedes kun slet med Commissionen og endnu slettere med Chirurgerne; hvilke han beskyldte for at handle usforsvarligt med de Syge, idet de „gave dem quid pro quo“ og ikke raadførte sig med ham. Commissionen ansøgte derfor om at faae en Læge endnu; og der blev den 30te Mai nedsendt en Dr. Heinrichus med en maanedlig Gage af 50 Rdl. og med Rettighed til at modtage Betaling af de Formuende. Ligeledes fik Helsingør fra Kiøbenhavn en Pestchirurg med 24 Rdl. maanedlig Gage.

Sygdommen tog desuagtet saadan Overhaand i Helsingør og viste saa aabenbar sin pestagtige Natur, at det endelig ved en Kgl. Ordre af 25 Mai blev befaleet, at Helsingør og Om-

maa ikke indføres i sunde Huse, uden 3 Gange at være drevet gennem dybt Vand. 15) Ingen ud- eller indføres i befængte Huse uden Amtmandens Tilladelse. 16—17) Spiindelvæv affeies — og Striin affaffes. 18) Hverken Straa eller Andet maa udfasies af de befængte Huse. 19) De Døde skulle bortføres af egne Ligbærere, i det Føieste 6 Mand, som indlogeres i egne Huse. Ligklæder maae ei benyttes over Kisterne. 20) Ligbærere og Baagetoner skulle over deres Klæder bære en Klædning, giennemdragen med Bøx eller Beg, og betegnet med et hvidt Kors. 21) De Helbredede skulle holde 6 Ugers Quarantaine. 22) Efter Sygdommens Udsør skulle Husene og Mobilierne tilbørlig renses. 23) Enhver, som har Naad dertil, skal tilbørlig proviantere sig med Korn, Brænde, Salt, Meel og tienlige Medicamenter; o. s. v.

*) Til at have Opsyn med denne vigtige Beskilling var ansat en Karl, som fik 1 Rdl. i maanedlig Gage. (!)

egn fra Billingebeek til Espergierde skulde ganske indesluttet med en Gordon, for at redde Residentsstaden og det øvrige Land. Geheimeraad Rabe og Krigscommissair Jens Rostgaard¹⁾ befalede at begive sig til Esrom, for at gjøre de nødvendige Anstalter og anvise de udcommanderede Tropper de Pladse, hvor Vagt giordes meest nødvendig, saa at ingen, enten gaaende, ridende eller kørende kunde komme igiennem. Et Sted beskikkedes, hvor Postsekken, efter tilbørlig at være roget, skulde modtages og afleveres. Ved Løkkerup blev oprettet en Markedsplads, hvorhen Venderne kunde bringe deres Varer. Der blev ansat 4 Proviantsmestere, for i Byen at erkundige sig om, hvad der behøvedes, ligesom 4 andre Mænd, 2 udenfor Posteringen, for at kiøbe Varerne, for hvilke der var sat en bestemt Tært, og 2 indenfor, for at modtage dem. Det forbedes at indføre Svin, Gæs, Melk, Ost, alle Slags Frugter, ligeledes Brændevin. De Fattige skulde for offentlig Regning forsynes. Det blev befaleet at nedskyde Enhver, der vilde giennembryde Gordenen. Ligesom fra Landsiden, blev ogsaa Helsingør fra Søsiden aldeles spærret.²⁾ Et Proviantskib blev under behørig Forsigtighed jevnlig nedsendt fra Kiøbenhavn. Al Consumtionsafgift af de indførte Varer blev hævet. Indvaanerne bleve opfordrede til „dagligen og ideligen at indfalde til Gud med Bøn og Paakaldelse om deres Synders Forladelse, Plagens Forlindring og Straffens Formildelse, og at beslitte sig paa et reent, skikkeligt og ædrueligt Liv og Levnet, at sbye store Forsamlinger, afholde sig fra befængte Huse, holde Huse og Gader rene, nedbryde Svinestier og affkaffe Svin, saasom Svinemøg er det farligste til at drage Giften

1) Under 5de Junius fik den før omtalte Gregers Rømer Befaling at tiltræde denne Commission.

2) Sidst i Junius blev det dog tilladt Fiskerne daglig at roe ud, men alle paa een gang og under Vagtskibets Opfigt.

til sig.* Latinskolen lukkedes, Auctioner forbødes, og de befængte Huse betegnedes med et stort hvidt Kors. Eigene skulde begraves 24 Timer efter Døden, men først synes af Lægen. Eigefisterne maatte ei gøres større, end høist fornødent, og sælges efter en bestemt Tart. Der blev ansat visse Eigbærere, og en ny Pestkirkegaard anlagt. De, der døde i Sygehuse, skulde begraves i Stillehed for Solens Dypgang eller efter dens Nedgang. Vinduer og Dørre skulde holdes lukkede, hvor Eigene kom forbi. Indvaanerne tilholdtes at forfatte en Liste over deres Eiendomme og Tilgodehavende. Med Hensyn til Sundfarten toges den Bestemmelse, at ingen Skipper maatte komme iland, og at Toldkammeret skulde forlægges til Vagtskibet. Lægerne og Chirurgerne fik Befaling at visitere Apotheket, og senere at tarere Recepterne, hvoraf sees, at Apothekerne tidligere selv havde bestemt Prisen uden Tart. Dr. Westphalen paatog sig Tilsynet med Sygehuset paa Sonden og med Lazarethet i Leiren, og Dr. Heinichius med de Syge i Byen.

Listerne over de Syge forfattedes af Beboerne; men det blev befaleet, at de skulde paategnes af Dr. Heinichius, da den Gne gjorde Alt endnu værre end det var; den Anden kaldte Alt kun hidsig Feber. Det blev Barbererne paalagt, strax at indfinde sig hos Enhver, der meldtes syg, forordne den nødvendige Medicin til de Syge og uddele Præservativer til de Dvorige i Huset, hvilke Lægemidler efter Doctorernes Forskrifter skulde udleveres dem af Apothekeren. Sygelisterne skulde daglig indleveres, ligesom Barbererne skulde optage Fortegnelse over de Afdødes Klæder og Pialter, for at Alt kunde samles og forhindres fra at komme bort. Magistraten fik Befaling, ugentlig tre Gange at tilstille Kongen Underretning om Byens Tilstand, om Sygdommens Af- og Tiltagen, om Antallet af de Syge, Døde og Friskblevne.

Sundheds-Commissionen hindredes imidlertid meget i sin Virksomhed for Byens Vel i denne sørgelige Tid, deels ved Lunkenhed og Modvillighed fra Dorfgighedens Side, deels ved den før omtalte Mangel paa Harmonie imellem Byens Læger. Den 12te Juni blev Borgermester Valter Garben i Helsingør igiennem Amtmanden tilkiendegivet Kongens Unaad, „fordi han aldeles ingen Hjelp eller Assistance viser i de Sager, som Sundheds-Commissionen der i Byen beslutter, men enten ei efterkommer eller forhæler dem.“ Samme Dato fik Dr. Westphalen sin Afsted fra den Tjeneste, han som Medicus for de Syge i Helsingør havde været betroet. Det blev ham paalagt at gjøre Sed paa, at han havde handlet redeligt, og for sin Afreise fra Landet at holde Quarantaine paa det anordnede Sted.

Judvaanerne inddeltes i 4 Classer: 1) de, som kunde underholde sig selv (de Formuende); 2) de, som daglig maatte kiope, hvad de behøvede, og meente at kunne holde det ud i 6 Uger; 3) de, som nu vare komne i Armod; 4) omløbende Vetslere o. s. v. I 3die Classe vare 62 Familier paa 181 Personer, i 4de Classe 259 Familier paa 743 Personer. Disse sidste fik 7 fl., 6 Pd. Brød og en Pot Gryn ugentlig. Sidst i Junius blev det Forslag giort, at flytte de Fattige ud i Hytter paa Marken og give dem Straa til Leie, hvilket havde havt en velgiørende Indflydelse paa Soldaterne, og vistnok ogsaa vilde have virket gavnligt til at standse Sygdommen i Byen; men skændt Forslaget udgik fra Commissionen og bifaldtes af Conseillet, der handlede i Kongens Fraværelse, saa blev det dog ei udført, fordi man fandt, at der var saa mange ledige Huse, hvor de Fattige og Syge kunde fordeles under Opsyn. Men selv dette opfattes fra Tid til anden, fordi man ei havde fornødne Midler til at underholde dem, hvorfor de vedbleve at løbe om og betle. Denne Pengemangel foranledigede

Kongen til under 22de Junius at beordre de Deputerede i Finantserne at udløbere de Tilforordnede i Politie og Commerces Collegiet saa mange Penge til Sundhedsvæsenet i Danmark, som Tid efter anden maatte udkræves; ligesom der ogsaa under 29de Junius befalede, at Vækkener skulde udsættes i alle Kirker i Kiøbenhavn til de Fattiges og Modlidendes Vedrørelse i Helsingør.

I Landsbyerne greb Sygdommen ogsaa mere om sig, hvilket efter Dr. Heinrichus's Mening, der ligeledes af og til besøgte de Syge her, foranledigedes derved, at de Efterlevende brugte de Afdodes Klæder. Den 22 Junius fik Dr. Joh. St. Müller, Landmedicus i Siælland og boende i Sorø, Befaling til at holde sig særdis, om hans Tjeneste kunde begieres ved den i Helsingør og nogle Landsbyer deromkring grasserende Sygdom. — Tjenesten for Dr. Heinrichus og Barbererne i Helsingør var imidlertid ved Sygdommens Overhaandtagen bleven saa besværlig, at Sundheds-Commissionen, hvis Medlemmers Antal formedelst Mængden af de foresaldende Arbejder var forøget, i Begyndelsen af Julius søgte om at erholde en Medicus og en Chirurg endnu; men i Kiøbenhavn, hvor Pesten nu ogsaa var udbrudt, kunde man, paa Grund af Tilstanden der, ingen undvære. Forlegenheden tiltog, da den fortiente Barber Lindorf døde. I hans Sted maatte man antage hans Svend, Braem. Fra Lübeck gjorde man sig Umage at erholde en Barber, men saavidt jeg veed forgleves. Ogsaa Jordemødrene i Byen vare bortrykkede af Sygdommen, hvorfor Apothekeren foreslog, at man skulde efterspørge, om nogen kyndig Kone fandtes, der vilde paatage sig dette Hverv, efter at være først examineret.

Store Bryderier havde Sundheds-Commissionen i Helsingør af de Hordener, som de Militaire begif, og navnlig af deres Uenighed med Borgerne. Saaledes henkastede og

samlede hine deres Ureenlighed ved Kilderne til et af Springvandene. De hindrede Borgerne fra at komme til Torvs, indtil de selv havde kiøbt, hvad de vilde; disse standsede igien de Militaires Bud efter Medicamenter, ligesom de hindrede de Syge fra at indbringes i Sygehuse udenfor Portene. — Imellem Apothekerens paa den ene, og Doctoren og Barbererne paa den anden Side, var ei heller den bedste Enighed. Hiin klagede over, at Barbererne overvældede ham med Skjeldsord, og at Dr. Heintichius havde villet ride ham overende paa Marken, da han var ude for at samle Urter. Uagtet Alt, hvad der var anordnet for at skaffe Penge tilveie, var Commissionen endnu bestandig i Forlegenhed. Dr. Heintichius fik sin Gage meget uordentlig udbetalt, hvorfor han tilsidst negtede at besøge de Syge.

I September begyndte Sygdommen mærkelig at formindskes, og sidst i Maanedens var den saa betydeligt i Aftagende, at Husenes og Byens Renselse blev paabudt, som ogsaa endtes den 28de October. Efter Kgl. Befaling skulde alle Sengklæder, der vare brugte af de Syge, brændes; men herimod gjorde Commissionen Indsigelse, da den største Deel af Byens Indvaanere saaledes intet vilde have havt at ligge paa. Man indskrænkede sig da til, paa bedste Maade at rense de bedre Klæder, hvorimod de flette offredes til Luerne.

Den 30te November afskedigede man Barber Meyer og en Waagekone i Sygehuset, „lille Jylland“; den 18de December ligeledes Barber Braem og en Waagekone. — Den 26de December hævedes Posteringerne omkring Helsingør, men der satte Vagt ved alle Tilgange til Byen, for at paasee, at Ingen kom bort derfra uden Pas, og ei bragte Klæder eller deslige Ting med sig. Torvet flyttedes nærmere til Byen. Den 12te Januar afskedigedes Dr. Heintichius. Naar Spørringen fuldkommen er ophørt, kan jeg ikke angive.

Om Sygdommens og Dodelighedens successive Tiltagen, efterat Sygdommen først havde erklæret sig som Bubonpest, indeholde de af Barbererne og Rodemesterne førte Lister følgende Oplysninger:

3 Ugen fra	6te til	13de	Marts	bleve syge	1)	døde	9
—	—	13	—	20	—	—	13
—	—	20	—	27	—	56	15
—	—	27	—	4de April	—	57	10
—	—	4de April	11	—	—	51	10
—	—	11	—	18	—	67	15
—	—	18	—	25	—	2)	22
—	—	25	—	2den Mai	—	80	23
—	—	2den Mai	9	—	—	3)	41
—	—	9	—	16	—	90	45
—	—	16	—	23	—	93	54
—	—	23	—	30	—	4)	65
—	—	30	—	6te Juni	—	153	81
—	—	6te Juni	11	—	—	185	68
—	—	11	—	19	—	215	48 ⁵⁾
—	—	19	—	26	—	245	89
—	—	26	—	3die Juli	—	244	90
—	—	3die Juli	10	—	—	258	117
—	—	10	—	17	—	286	124
—	—	17	—	24	—	296	110
—	—	24	—	31	—	256	111
—	—	31	—	5te August	—	281	100 ⁶⁾

Fra nu aftog Sygdommen igjen efterhaanden.

3 Ugen fra	4	—	11te	Sept.	døde	kun	20
—	—	11	—	18	—	—	16
—	—	18	—	25	—	—	12
—	—	25	—	2den Oct.	—	—	13
—	—	2den	—	9de Oct.	—	—	6

I det Hele skal efter Bottichers Angivelse 1500 Mennesker i Helsingør være bortrykkede af Pesten. Hvad her kan

1) Antallet er her ikke angivet.

2) Ikke angivet.

3) Ikke angivet.

4) Ikke angivet.

5) Blot af det ene Sogn (Olai); for det andet mangler Angivelsen.

6) Blot i Olai Sogn.

være passende at anføre om Sygdommens Gang og Udvikling hos de enkelte Individuer og om dens karakteristiske Symptomer, skal blive meddeelt, naar jeg i en følgende Tid kommer til at berette om Pesten i Kiøbenhavn, hvormed Sygdommen i Helsingør havde fuldkommen Eighed.

Sygdommens Varighed i de Tilfælde, som havde et dødeligt Udsald, sees af følgende Liste. Af 224 Døde, hvis Sygdoms Varighed angives, have 8 ligget syge i 1 Dag; 29 i 2 Dage; 62 i 3 Dage; 67 i 4 Dage; 19 i 5 Dage; 16 i 6 Dage; 17 i 8 Dage; 4 i 9 Dage; 2 i 21 Dage.

Nedenstaaende Liste vil oplyse hvilken Alder og hvilket Køn, der var underkastet den største Dødelighed. Af 864 Døde vare

af Mandkøn: af Qvindkøn:

31	"	40	(hvortil 15 uden opgivet Køn) i alt 89 under 5 Aar.
50	"	34	(hvortil 10 uden opgivet Køn) i alt 94 under 10 Aar.
69	"	75	ialt 144 fra 10 til 20 Aar
50	"	95	" 145 " 20 " 30 "
37	"	60	" 97 " 30 " 40 "
37	"	62	" 99 " 40 " 50 "
45	"	58	" 103 " 50 " 60 "
20	"	40	" 60 " 60 " 70 "
3	"	16	" 19 " 70 " 80 "
5	"	6	" 11 " 80 " 90 "
1	"	2	" 3 " 90 " 100 "

351 Mænd. 488 Qvinder.

Om Behandlingen af Sygdommen, som Lægerne og Barbererne i Helsingør anvendte, indeholdes intet i de efterladte Beretninger; kun at det medicinske Facultet i Kiøbenhavn havde tilraadet, strax at give et Brækmiddel.

At endeel Medicin maa være brugt, kan dog slutes deraf, at jeg har fundet opgivet, at Apothekerens Regning for det, som han for offentlig Regning leverede, skal have været 3500 Rdlr.

Forinden jeg slutter, bør jeg bemærke, at den Tid's Skribenter ere meget uenige om Maaden, paa hvilken Pestsmitten er tilført Helsingør. Efter Botticher (p. a. St. S. 68) overførtes den fra Skaane, men efter Frederik den Fjerdes Historiograph Hoyer kom den „fra Østersøen med rigaiske og dantzigske Skibe og Varer, som bleve standsede af den danske Flaade ved Helsingør." Hvilken Mening, der er den rigtigste, er nu, da de nødvendige Data mangle, vanskeligt eller umuligt at afgiere. Saa meget er vist, og bør bemærkes, at Handelen paa Dantzig, der, som ovenfor anført, tidligere havde været forbudt, allerede den 29de August 1710 atter blev frigiven paa Grund af Kornmangelen i Danmark.
